

XƏZƏR UNIVERSİTETİ

Fakültə: Təbiət Elmləri, Sənət və Texnologiya Yüksək Təhsil

Departament: Dillər və ədəbiyyatlar

İxtisas: Azərbaycan dili

MAGİSTR TEZİSİ

Mövzu: Əcnəbilərin nitqində fonetik interferensiya
(Azərbaycan və Çin dilləri materialları əsasında)

Magistrant: Siyuan Wang

Elmi rəhbər: fil.ü.f.d., dos. Rasim Arif oğlu Heydərov

Bakı – 2024

MÜNDƏRİCAT

GİRİŞ	3
ƏDƏBİYYAT XÜLASƏSİ	5
ON TRANSLITERATION OF CHINESE ANTHROPONYMS AND TOPONYMS INTO AZERBAIJANI AND ESTABLISHMENT OF GUIDELINES	7
ƏCNƏBİLƏRİN NİTQİNDƏ FONETİK İNTERFERENSİYA (AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN DİLLƏRİ MATERİALLARI ƏSASINDA)	17
NƏTİCƏ	33
TÖHFƏ	34
TÖVSIYƏ	35
İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT	36
ƏLAVƏLƏR	38

GİRİŞ

Mövzunun aktualığı: Son illər Azərbaycan və Çin arasında əlaqələr durmadan artır. Azərbaycanda xeyli sayda Çin mərkəzləri açılıb, çinli tələbələr Azərbaycana və əksinə, azərbaycanlı tələbələr Çin Universitetlərinə təhsil almağa maraq göstərir. Bu əlaqələr eyni zamanda dil əlaqələrinin artmasına da zəmin yaradır ki, bu da dil öyrənmə baxımından interferensiya hallarının yaranması üçün münbit şərait yaradır. Bu səbəbdən də hər iki dildə interferensiya hallarının öyrənilməsi gələcəkdə həm dillərin öyrənilməsi baxımından, həm də bu dillərin öyrənilməsi zamanı meydana gələn problemlərin aradan qaldırılması baxımından əhəmiyyət daşıyır. Biz öz tədqiqatımızda hər iki dilin materialları əsasında normadan kənaraçixmə hallarını araşdırmış, eyni zamanda bu halların aradan qaldırılması baxımından transliterasiya sistemlərinin hazırlanması üçün ilkin cədvəllər hazırlamışıq. Ümid edirik ki, apardığımız tədqiqat gələcək işlər üçün zəmin rolunu oynayacaq və gələcəkdə bu cür norma pozuntularının qarşısı alınacaq. Hazırkı tezisın mövzusu da məhz bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlarla bağlıdır. Tezisın mövzusu “Əcnəbilərin nitqində fonetik interferensiya (Azərbaycan və Çin dillərinin materialları əsasında)” adlanır. Mövzunun obyektı Azərbaycan və Çin dilləridir. Tədqiqatımızda dilçilikdə bir çox elm adamlarının, o cümlədən, Azərbaycan dilçilərinin bu barədə yazdığı əsərlər araşdırılmış və əldə olunan nəticələr işığında interferensiyayı yaranan sə səbəblər, Çin və azərbaycanlı tələblərin nitqində yaranan norma pozuntularının aradan qaldırılması yolunda müəyyən təkliflər irəli sürülmüşdür. İfadə etdiyimiz fikirlərdə və aldığımız nəticələrdə tezisdə adlarını sadaladığımız əksər elm adamının izlərini görmək mümkündür. Onların hər biri dili özünəməxsus şəkildə izah etmişdir və hər bir izahın üstün və çatışmayan tərəfləri var. Məqsədımız bu üstün fikirləri dəyərləndirmək və tədqiqat premetimizlə bağlı daha obyektiv fikirlər əldə etməkdir.

Tezis iki elmi məqaləni əhatə edir: “On Transliteration of Chinese Anthroponyms and Toponyms into Azerbaijani and Establishment of Guidelines” (Çin dilində olan antroponim və toponimlərin Azərbaycan dilinə transliterasiyası məsələsi və qaydaların müəyyənləşdirilməsinə dair) adlanır və Copernikus və digər elmi bazalarda indeksləşən “Path of Science” jurnalda dərc olunmuşdur. Məqalədə interferensiyanın aradan qaldırılması və yazılı nitqdə olan problemlərin həlli üçün Çin və Azərbaycan dillərində yer adlarının transliterasiya cədvəlləri hazırlanmışdır. Bu hər iki dil baxımından olduqca əhəmiyyətlidir və ilk dəfə belə bir cədvəl hazırlanır. İkinci məqalə “Əcnəbilərin nitqində fonetik interferensiya (Azərbaycan və Çin dilləri materialları əsasında) “Filologiya məsələləri” jurnalının 2024-cü ilin 4-cü nömrəsində nəşr olunmuşdur. Məqalədə Çin dilini öyrənən azərbaycanlılar və əksinə Azərbaycan dilini öyrənən çinlilərin

dilində yaranan normadan kənaraçıxma halları və onların aradan qaldırılması yolları tədqiq edilir.

Tədqiqatın məqsədi: 1. AZƏRTAC portalındakı Çin dilində olan antroponim və toponimlərin Azərbaycan dilinə transliterasiyalarının nümunə götürülüb tənqid edilməsi, Çin dilində olan antroponim və toponimlərin Azərbaycan dilinə transliterasiyası üçün qaydaların irəli sürülməsi; 2. Azərbaycan dilinin və Çin dilinin fonetik materialları əsasında dilin fonetik səviyyəsində baş verən interferensiya hallarının səbəbləri araşdırılması.

Tədqiqatın obyektı: Azərbaycan dili və Çin dili, Azərbaycan dili və Çin dilinin fonoloji sistemi.

ƏDƏBİYYAT XÜLASƏSİ

Dəqiq tərcümə maneəsiz ünsiyyətin təminatıdır. Şəxs və yer adları ünsiyyətdə tez-tez istifadə edilir. Bu da məxəz dillə hədəf dil arasında antroponim və toponimlərin transliterasiyası üçün vahid standart tələb edir. Azərbaycan artıq 30 ildən çoxdur ki, müstəqillik qazanıb. Bu illər ərzində bir çox sahələrdə xeyli iş görülsə də transliterasiya ilə bağlı hələ də problemlər qalmaqdadır. Doğrudur, 2013-cü ildə “Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı” hazırlanmış və həmin proqramda Azərbaycan dilindən digər dillərə və əksinə transliterasiya qaydalarının hazırlanması ilə bağlı maddə də vardır. Ötən on ilə ərzində Azərbaycan-rus və Azərbaycan-İngilis dilləri ilə bağlı toponimlərin transliterasiya cədvəlləri hazırlanmış və hər iki dilin materiallarından istifadə edilməklə kitablar çap edilmişdir. Lakin Çin dili ilə bağlı bu sahədə hələ də işlərin görülməməsi tərcümə prosesində və eləcə də gündəlik əlaqələrin qurulmasında kifayət qədər problemlərin olması ilə nəticələnir. Hazırda Çin dilində olan antroponim və toponimlərin Azərbaycan dilinə transliterasiyasında normativ məhdudiyət yoxdur, bəzi transliterasiyalarda fonetik baxımdan problemlər var. Bu məqalədə AZƏRTAC portalındakı Çin dilində olan antroponim və toponimlərin Azərbaycan dilinə transliterasiyaları nümunə götürülüb tənqid edilir, Çin dilində olan antroponim və toponimlərin Azərbaycan dilinə transliterasiyası üçün qaydalar irəli sürülür. Bu ilk təcrübə olduğundan şübhəsiz, bu cür işlərin gələcəkdə də davam etdirilməsi olduqca yaxşı nəticələrin əldə olunmasına kömək edə bilər. Məlum olduğu kimi, Çin heroqriflərinin başqa dillərə transliterasiyası kifayət qədər çətin prosesdir və onu bir məqalə çərçivəsində həll etmək də asan məsələ deyil. Məqalədə bu tip cədvəllərin hazırlanması ilə bağlı ilkin elmi əsaslar hazırlanmışdır.

Son illər Azərbaycan və Çin arasında iqtisadi və siyasi əlaqələr artmaqdadır. Xüsusən də Azərbaycanlı tələbələrin Çinə və əksinə çinli tələbələrin Azərbaycan universitetlərinə artan marağı ölkələr arasındakı mədəni əlaqələrin də artmasına gətirib çıxarmışdır. Bu səbəbdən də Çin dilinə dünyada artan maraq Azərbaycanlılar arasında da durmadan artmaqdadır. Çin dili mərkəzlərində xeyli insan bu dili öyrənir. Çində də artıq Azərbaycan dilinə marağın artması fonunda Azərbaycan dilinin tədrisi ilə bağlı xeyli iş görülmüş, Pekin Xarici Dillər Universitetində Azərbaycan dili ixtisası açılmışdır. Bütün bu deyilənlər hər iki ölkədə dillərin öyrənilməsinə artan marağ fonunda interferensiya hadisəsinə marağı artırır. Məlum olduğu kimi, interferensiya ikinci dilin öyrənilməsi zamanı doğma dilin öyrənilən ikinci dildə yaratdığı normadan kənaraçıxma halları kimi xarakterizə edilir. Məhz interferensiya yeni dili öyrənilməsi zamanı ən çox problem yaradan hal kimi təqdim edilir. Bu mənada, Çin dilini öyrənən

azərbaycanlıların və əksinə Azərbaycan dilini öyrənən çinlilərin nitqində baş verən normadan kənar çıxma hallarını öyrənmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məqalədə hər iki dilin fonetik materialları əsasında dilin fonetik səviyyəsində baş verən interferensiya hallarının səbəbləri araşdırılmışdır.

On Transliteration of Chinese Anthroponyms and Toponyms Into Azerbaijani and Establishment of Guidelines

Siyuan Wang^{1,2}

¹ *Khazar University*

41 Mahsati Street, AZ 1096, Baku, Azerbaijan

² *Beijing Foreign Studies University*

2 Xisanhuan North Road, Haidian District, Beijing, China

DOI: 10.22178/pos.101-1

LCC Subject Category: PE1001-1693

Received 30.11.2023

Accepted 28.01.2024

Published online 28.02.2024

Corresponding Author:

siyuanw53@gmail.com

© 2024 The Author. This article is licensed under a Creative Commons Attribution 4.0 License

Abstract. Accurate translation facilitates seamless communication. Personal and geographical names are frequently used in communication, necessitating a uniform standard for transliterating anthroponyms and toponyms from the source to the target language. The Republic of Azerbaijan achieved independence nearly three decades ago. Despite extensive efforts in various fields throughout time, problems with transliteration persist. In 2013, a state program on using Azerbaijani was launched, including a clause on formulating guidelines for mutual transliteration between Azerbaijani and other languages. Over the last decade, transliteration tables for toponyms in Azerbaijani-Russian and Azerbaijani-English languages have been compiled, and publications utilising materials in both languages have been released. However, the absence of research concerning the Chinese language has led to considerable problems in the translation process and daily interaction. Currently, there are no established criteria for transliterating Chinese anthroponyms and toponyms into Azerbaijani, and some transliterations have phonetic inaccuracies. In this article, transliterations of certain Chinese anthroponyms and toponyms found on the AZERTAC (The Azerbaijan State News Agency) portal were examined and criticised, and guidelines for transliterating Chinese anthroponyms and toponyms into Azerbaijani were also proposed. Translating Chinese characters into other languages is not undemanding, and finding a comprehensive solution within the confines of a single article poses a challenging endeavour. This article laid the initial scientific foundation for creating Chinese-Azerbaijani transliteration tables.

Keywords: anthroponym; toponym; Chinese; Azerbaijani; transliteration.

INTRODUCTION

The implementation and advancement of the Belt and Road initiative have contributed to an acceleration in the interchange and collaboration between China and Azerbaijan in politics, business, and culture. Language serves as an essential bridge that connects Azerbaijan and fosters effective communication between both sides, playing a significant role in the collaboration and exchange efforts of the Belt and Road initiative. Successful intercultural communication calls for mutual respect and the accurate transliteration of anthroponyms and toponyms in the target

country's language. This is a fundamental aspect of diplomatic etiquette.

Proper names are an essential component of a language's linguistic structure. Each location, whether a country, city, or street, possesses its distinct appellation, and it is inconceivable to imagine a world devoid of these names. Linguistics consistently concentrates on the research of personal and geographical names. According to [1]:

"The conversion of geographical names and toponyms that include significant historical, geographical, linguistic, and linguacultural information has long been a subject of interest for experts and

translators. *Translators must accurately and correctly translate both proper names and geographical names from the source language to the target language*".

Situation in China. In 2008, the national standard document [2] was issued. The [3] was published in 2018. Subsequently, the problem of transliterating English anthroponyms and toponyms into Chinese has been completely solved. The Chinese media and publishing industry follows a uniform set of transliteration rules. Each English anthroponym and toponym adheres to a standardised transliteration method, thus minimising the ambiguity in prior Chinese transliterations of English personal and geographical names. This, in turn, has significantly improved communication efficiency. The author [4] mentioned:

"In general, transliteration is of great scientific and practical importance. International socio-political and economic relations are expanding in the era of globalisation, and their differential and addressee functions require accurate usage of language units in official documents, maps, and other publications. The importance of the transliteration of Azerbaijani geographic names lies exactly here".

Situation in Azerbaijan. Similarly, Azerbaijan also has [5, p. 13–21]. The Cabinet of Ministers of the Republic of Azerbaijan approved this on April 16, 2019, per decision No. 174; on November 3, 2020, specific modifications were implemented per decision No. 438. The contemporary Azerbaijani language contains several loanwords due to historical factors. After undergoing localisation, most of these expressions have become vital to Azerbaijanis' everyday interactions. Accordingly, all these words adhere to the orthographic norms indicated above. The President of the Republic of Azerbaijan, Ilham Aliyev, issued an action plan on April 9, 2013, regarding implementing "The State Program on the usage of Azerbaijani by the demands of our time and on the domestic development of linguistics". The document touched upon the development of national transliteration standards in § 6.1.4. Paragraph 6.3.9 discussed establishing standards and transliteration systems, according to which Azerbaijani text should be converted to other alphabets [6].

Concerning this matter, the research carried out in this field has widened considerably in recent years. The books [1, 4] were both published in 2022. The two works were compiled to comply with the Prime Minister of the Republic of Azerbaijan decree issued on December 16, 2020.

It ought to be noted, however, that these writings have only addressed these two languages thus far. Therefore, establishing normative guidelines for transliterating Chinese anthroponyms and toponyms into Azerbaijani assumes the utmost significance. These guidelines should aim to not only indicate the phonetic characteristics of such names in Chinese but also take into account the phonological features of Azerbaijani. The purpose of this article is to propose standardised guidelines for transliterating Chinese anthroponyms and toponyms into Azerbaijani.

RESULTS AND DISCUSSION

Chinese characters and Hanyu Pinyin. The Azerbaijani writing system uses Latin letters and is categorised as phonogramic. However, Chinese is distinct due to the absence of an alphabet. The author [7, p. 482] argued that "around the world, some ethnic groups write with pictorial scripts (Nakhi), some with hieroglyphs (Chinese, Japanese), and yet others with letters (Arabic, English, German)". The Chinese script comprises many Chinese characters and is classified as a logographic writing system. Generally speaking, each Chinese character represents a morpheme. For example, the character "冰" denotes ice, "箱" signifies a box, and "冰箱" refers to a refrigerator. A distinguishing characteristic of logograms, instead of phonograms, is their tendency not directly to indicate pronunciation. Once primary school pupils in Azerbaijan have mastered the 32 letters in the alphabet, they can pronounce words, even when encountering unfamiliar vocabulary they do not understand. Nevertheless, Chinese students cannot instantly articulate a newly discovered Chinese character. Certain Chinese characters also remain unknown to most adults regarding meaning and pronunciation.

However, how do the Chinese determine the pronunciation of Chinese characters? The answer is *Hanyu Pinyin* (or simply *Pinyin*). Pinyin utilises Latin letters, their combinations, and some additional symbols to denote the pronunciation of Chinese characters. For example, the character "冰" pronunciation is transcribed as "bīng" in Pinyin. With this knowledge, logograms may be comprehended deeper: the logogram "冰" representing ice is pronounced as "bīng". In other words, every Chinese character possesses not only a sound but also a meaning. Therefore, logograms offer a unique advantage: their users may convey messages without uttering any sound. To

provide a more concrete illustration, suppose the symbol "&" is used to signify "girl" and is pronounced as "qız" in Azerbaijani, "kız" in Turkish, and "girl" by English speakers. However, people from all three nations will likely realise this symbol refers to "girl" when they see it. The pronunciation of each Chinese character may differ among various Chinese dialects. In ancient times, people from different dialect areas faced obstacles to communicating via speech. However, by writing characters, they could communicate without any hindrances.

When it comes to the phonological system of a language, the subject of conversation naturally revolves around vowels and consonants. For example, nine vowel phonemes in the Azerbaijani language are represented by nine vowel letters [8, p. 195]. How many vowels and consonants are there in Chinese? The terminologies *initials* and *finals* are used more frequently in Chinese teaching. Once again, I shall take the character "冰" as an example. It is pronounced "bīng" with the initial being "b" and the final being "ing". The final "ing" here is not a vowel. The *Scheme for the Chinese Phonetic Alphabet* (Scheme) [9, p. 1797–1799] was promulgated at the Fifth Session of the First National People's Congress on February 11, 1958 [10, p. 22]. Table 1 presents specific components of the scheme.

Table 1 – Scheme for the Chinese Phonetic Alphabet – Initials and Finals

Initials				Finals			
b	p	m	f	er	i, i ₂ , i ₃	u	ü
d	t	n	l	a	ia	ua	
g	k	h		o	io	uo	
j	q	x		e, ê	ie		üe
zh	ch	sh	r	ai		uai	
z	c	s		ei		uei	
				ao	iao		
				ou	iou		
				an	ian	uan	üan
				en	in	uen	ün
				ang	iang	uang	
				eng	ing	ueng	
				ong	iong		

Notes: Table 1 is compiled from the appendix [9, p. 1797–1798].

Typically, the pronunciation of a Chinese character is determined by its initial and final. For example, the character "冰": b+ing→bing. However, it is worth noting that certain characters lack an initial. The notion of *zero initial* has been introduced into Chinese teaching [10, p. 31]. For example, the character "乙" is pronounced as "i", possessing a final but lacking an initial. This kind of character is called a *zero initial character*. Therefore, the scheme included provisions because of such exceptional circumstances.

1. When finals from the row of "i" do not require an initial to form a syllable (in other words, when a syllable begins in a final), they are written as yi, ya, ye, yao, you, yan, yin, yang, ying, and yong [9, p. 1799].
2. Under similar circumstances, finals in the row of "u" are written as wu, wa, wo, wai, wei, wan, wen, wang, weng, and finals in the row of "ü" as yu, yue, yuan, yun (umlaut removed) [9, p. 1799].
3. When the three finals, "iou, uei, uen", combine with initials to form syllables, they are abbreviated to "iu, ui, un" [9, p. 1799].
4. Letter e in finals "ie, üe" represents final "ê", which is different from final "e". The form "ê" only occurs when this final is used alone as an exclamation [9, p. 1798].
5. Letter i indicates three separate finals. "i₂" appears only in its combination with initials "zh, ch, sh, r", "i₃" with initials "z, c, s". In other cases, the letter i does the final "i" [8, p. 1798].

As shown in Table 1, there are 22 initials (including zero initials) and 40 finals in Chinese. In theory, generating 880 syllables by combining all initials and finals is feasible, resulting from a combination of 22 multiplied by 40 (22×40=880). Yet, only around 400 syllables exist, as not all initials match all finals.

Table 2 displays the combinations of initials and finals – all available syllables – in Chinese.

After the emergence of the scheme. To address this topic, it is necessary to trace back to the era preceding the creation of Pinyin and thoroughly examine the historical context in which Pinyin originated.

Before the founding of the People's Republic of China (the PRC), there was a vox populi for Latinizing Chinese characters.

Table 2 – Combinations of Initials and Finals (Existing Syllables) in Chinese

	0	b	p	m	f	d	t	n	l	g	k	h	j	q	x	zh	ch	sh	r	z	c	s
i	+	+	+	+		+	+	+	+				+	+	+							
ia	+					+			+				+	+	+							
ie	+	+	+	+		+	+	+	+				+	+	+							
iao	+	+	+	+		+	+	+	+				+	+	+							
io	+																					
iou	+			+		+		+	+				+	+	+							
ian	+	+	+	+		+	+	+	+				+	+	+							
in	+	+	+	+				+	+				+	+	+							
iang	+							+	+				+	+	+							
ing	+	+	+	+		+	+	+	+				+	+	+							
u	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
ua	+									+	+	+				+	+	+	+			
uo	+					+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
uai	+									+	+	+				+	+	+				
uei	+					+	+			+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
uan	+					+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
uen	+					+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
uang	+									+	+	+				+	+	+				
ueng	+																					
ong						+	+	+	+	+	+	+				+	+			+	+	+
ü	+							+	+				+	+	+							
üe	+							+	+				+	+	+							
üan	+												+	+	+							
ün	+												+	+	+							
iong	+												+	+	+							
i ₂																+	+	+	+			
i ₃																				+	+	+
a	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+		+	+	+
o	+	+	+	+	+																	
e	+			+		+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
ê	+																					
er	+																					
ai	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+				+	+	+		+	+	+
ei	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+						+		+		
ao	+	+	+	+		+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
ou	+		+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
an	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
en	+	+	+	+	+	+		+		+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
ang	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+
eng	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+	+				+	+	+	+	+	+	+

Notes: Special notations in Table 2 are as follows: "0" represents the zero initial, a cell with "+" indicates a syllable existing in Chinese, and a blank signifies that the initial and final cannot be combined herein.

During that period, most intellectuals advocated for eliminating Chinese characters, citing their complexity in learning and writing, and instead

promoted the use of Latin letters, which were considered significantly more straightforward and more transparent. The Chinese Language

Reform Committee was established in 1954, after the founding of the PRC.

Simultaneously, the campaign to simplify Chinese characters also gained momentum. The authorities first intended to undertake both the simplification and Latinization of Chinese characters [11]. However, altering deeply ingrained writing habits that have existed for thousands of years within a limited timeframe is challenging. The author [12, p. 192] wrote:

"Instead of reforming the difficult Chinese script, cannot we replace it with a phonographic writing system? It is possible to switch to such a writing system... However, there are objective and subjective reasons that prevent this. Above all, ancient Chinese culture is deeply intertwined with Chinese writing. One cannot abruptly sever the connection between them. At the same time, it is necessary to create a new, perfect orthography, for which great work must be done... Undoubtedly, after a certain time, Chinese people can also use an easy writing form".

Until 1958, the urge to "simplify Chinese characters" progressively overpowered the appeal to "abolish Chinese characters". Meanwhile, the Latinization of the Chinese language slowed down, too [13, p. 172]. The *Scheme for the Chinese Phonetic Alphabet* (Scheme) was promulgated at the Fifth Session of the First National People's Congress on February 11. The verdict favoured simplifying Chinese characters and determined that the scheme would be a helpful tool for learning Chinese characters and advancing the modern common Chinese language [13, p. 175].

In simple terms, Pinyin is a compromise that reconciles the simplification and Latinization of Chinese characters. Initially, it was expected that Pinyin would supplant Chinese characters and promote literacy. As a result, the scheme incorporates several specific provisions – for handwriting, ease of learning, and simplicity. For example, the final "ao" is phonetically closer to "au". But, according to the scheme, it is written as "ao" to avoid confusion between the letters u and n in handwriting [6, p. 49]. Provision 4 mentioned the abbreviation issue, which aimed to enhance handwriting speed. Another example is Provisions 1 and 2, which emphasise the necessity of "y" and "w" under certain circumstances. For example, "xian yan (colourful)" can be misunderstood as "xia nian (the next year)", likewise "jin yu (goldfish)" and "ji nü (prostitute)". Thus, it could be said that Pinyin indeed possesses a few

problems and deficiencies. However, in general, this scheme's advantages cannot be overlooked.

Furthermore, due to its utilisation of the Latin alphabet, Pinyin swiftly acquired global recognition. Since June 15, 1979, the Secretariat of the United Nations has adopted Pinyin as the official methodology for transcribing the names of Chinese persons, places, and geographical features in languages that employ Latin characters. From that moment onwards, any documents created, translated, or released by the Secretariat should utilise the Pinyin version of Chinese names [14, p. 351]. In 1982, the International Organization for Standardization issued the ISO 7098 document (Romanization of Chinese) using the scheme [10, p. 22].

Guidelines for transliterating Chinese anthroponyms and toponyms into Azerbaijani. The presence of Pinyin might potentially benefit the issue of transliterating Chinese personal names and placing names in Azerbaijani. Employing English as a case study, the current appellation for the capital of China in English is "Beijing", which aligns with the Pinyin transliteration of Chinese characters. Nevertheless, this city bore the name "Pekin" for a considerable duration. It is evident that English transliteration was based on Pinyin, but Azerbaijani transliteration overlooked this [15]. What is the current regulatory framework for transliterating into Azerbaijani?

The can's research basis comprises articles on AZERTAC (The Azerbaijan State News Agency) portal regarding the People's Republic of China from 2022–2023. Anthroponyms and toponyms were identified as the primary focus of the article's analysis by examining the news here. Table 3 displays the anthroponyms and toponyms that have been gathered.

Among the 57 transliterations, only 11 are deemed accurate and proper, as shown by being marked in bold. The remaining transliterations exhibit various phonetic inaccuracies.

My suggestions for transliterating anthroponyms and toponyms in Chinese are outlined below, focusing attention on the following: 1) compiling by Pinyin; 2) adjusting to the phonetic characteristics of Azerbaijani; 3) adopting a perspective based on the concepts of initials and finals instead of merely transliterating letters; 4) restoring Pinyin abbreviations and the original spellings; 5) remedying the shortcomings of Pinyin.

First, I have transliterated all the initials and finals in Chinese (see Table 4).

Table 3 – China-related Anthroponyms and Toponyms on AZERTAC Portal and Their Original Pinyins

Transliteration	Pinyin	Transliteration	Pinyin	Transliteration	Pinyin
Heyluntszyan [16]	Heilongjiang	Siçuan	Sichuan	Si Cinpin [21]	Xi Jiping
Mohe [16]	Mohe	Çendu [18]	Chengdu	Qo Min	Guo Min
Cilin [17]	Jilin	Çonçin [18]	Chongqing	Mao Cedon	Mao Zedong
Çançun [17]	Changchun	Henan	He'nan	Li Keçyan	Li Keqiang
Hebey [18]	Hebei	Cencou [18]	Zhengzhou	Cian Cemin [21]	Jiang Zemin
Şiciacuan [18]	Shijiazhuang	Anyan	Anyang	Van İ	Wang Yi
Pekin [16]	Beijing	Uhan [18]	Wuhan	Van Yan	Wang Yang
Dasin [19]	Daxing	Sian	Xi'an	Han Cen	Han Zheng
Çaoyan [20]	Chaoyang	Ciuçüən	Jiuquan	Liu He	Liu He
Babaoşan [21]	Babaoshan	Sincian	Xinjiang	Sun Çunlan [18]	Sun Chunlan
Tienanmen	Tian'anmen	Haynan	Hainan	Fey Cunlon	Fei Junlong
Ciansu	Jiangsu	Vençan	Wenchang	Den Çinmin	Deng Qingming
Nankin	Nanjing	Fucien	Fujian	Can Lu	Zhang Lu
Şanxay [18]	Shanghai	Fucou	Fuzhou	Sun Licün	Sun Lijun
Pudon	Pudong	Honkonq [21]	Hong Kong	Fu Cenhu	Fu Zhenhua
Honçiao	Hongqiao	Tayvan	Taiwan	Van Liki	Wang Like
Şencen	Shenzhen	Taybey	Taipei	Li Şaosien	Li Shaoxian
Quancou [18]	Guangzhou	Hualien	Hualian	Niu Sinçun	Niu Xinchun
Çonhua [18]	Chonghua	Bayyun	Baiyun	Şencou	Shenzhou

Notes: A total of 57 anthroponyms and toponyms, encompassing individual names, geographical names, and terminologies, were gathered by keyword search from news articles spanning 2020–2023. Due to spatial constraints, the sources of six examples were denoted.

Table 4 – Suggestions for the Transliteration of Initials and Finals in Chinese

Pinyin	Transliteration	Pinyin	Transliteration	Pinyin	Transliteration
Initials					
b	b	l	l	zh	c
p	p	g	q	ch	ç
m	m	k	k	sh	ş
f	f	h	x	r	j
d	d	j	c	z	z
t	t	q	ç	c	ts
n	n	x	s	s	s
Finals					
a	a	an	ən	ê	e
ia/ya	ia/ya	ian/yan	iən/yən	en	en
ua/wa	ua/va	uan/wan	uən/vən	uen (un)/wen	uen/ven
ao	au	üan/yuan	üən/yüən	ei	ey
iao/yao	iau/yau	e	ı	uei (ui)/wei	uey/vey
ang	an	eng	ın	i/yi	i/yi
iang/yang	ian/yan	ueng (weng)	vın	in/yin	in/yin
uang/wang	uan/van	er	ır/ğır	ing/ying	inq/yinq
ai	ay	ie/ye	ie/ye	ı ₂	ı
uai/wai	uay/vay	üe/yue	ö/yö	ı ₃	ı
o	o	ou	ou	u/wu	u/vu
uo/wo	uo/vo	iou (iu) /you	iou/you	ong	un
ü/yu	ü/yü	ün/yun	ün/yün	iong/yong	iun/yun

Note. Only a couple of exclamations, such as "哟", "唷", etc., are pronounced as "yo". Final "io" has not been included in Table 4. Final "ueng" is never preceded by an initial, so it is always found in the form "weng" according to which I transliterated it as "vın".

The suggested guidelines are fully elucidated in Table 4:

1. *Compiling by Pinyin*. The suggestions presented are based on the Pinyin of their corresponding initials and finals. For example: b ↔ b, n ↔ n, a ↔ a, en ↔ en, etc.

2. *Adjusting to the phonetic characteristics of Azerbaijani*.

a) Finals "ai, ei, etc." are written according to the scheme; however, my guidelines dictated that their Azerbaijani transliterations should be "ay, ey, etc.". In Azerbaijani, loanwords from Arabic and Persian often finish with the letters "ai, ei". Besides, the pronunciation of "ai" in loanwords like "Xətai [xətayi]" is "a-yi". However, the final "ai" in Chinese is a diphthong that cannot be separated.

b) If the final "üe" is calqued to "üe", the pronunciation will not align with the phonetic characteristics of contemporary Azerbaijani. I selected the vowel "ö", close to the final "üe" in Azerbaijani.

c) Historical Chinese phonology subdivides a final into three components at most: the medial, nucleus, and coda. For example, in the final "iao", the medial is "i", while the nucleus and coda are "a" and "u" [10, p. 53]. It is relatively easy to come across several finals that end with "n" and "ng" (with "n" and "ng" as their codas), which are referred to as *nasal finals*. For instance, "in" and "ing". There are Azerbaijani words that finish in [ŋ] as well, such as "min", "əmin", "din", etc. The digraph "ng" denotes the consonant [ŋ]. Finals that finish in "ng" are referred to as *back nasal finals*, whereas those that end in "n" are defined as *front nasal finals*. The distinction between these two types of finals is of such significance that they should be regarded as two separate phonemes. As an illustration, the word "bing" corresponds to "ice", whereas "bin" means "guest". Therefore, I deemed it necessary to emphasise this distinction in transliterating them. As seen in Table 4, I substituted the final "in" with "in" and the final "ing" with "inq".

d) When discussing nasal finals other than "ing", it is notable that there are distinctions in not only the coda but also the nucleus. For instance, even though the nuclei of the finals "an, ang" are graphically represented by the same letter (a), their actual sounds differ. The "a" in the final "an" is pronounced as a front vowel sound, while the "a" in the final "ang" is a back vowel sound.

To be more precise, the former is articulated by raising the tongue at the front of the mouth, while the latter is made by lifting the tongue at the back of the mouth [10, p. 96]. Consequently, when transliterating these nasal finals, I focused on their nuclei and favoured the corresponding Azerbaijani vowels. For example: an ↔ ən, ang ↔ an; en ↔ en, eng ↔ in, etc. I believe that the distinctions between the codas of these finals are not essential for differentiating them but rather that their nuclei play a more significant function.

e) Under the scheme's provisions, the letters y and w should be added before the Pinyin of zero initial characters. Unfortunately, there is no letter w in the Azerbaijani alphabet. That is why I replaced the letter w with v. For example, wa ↔ va, wo ↔ vo, wu ↔ vu, etc.

f) The final "er" in Chinese is a peculiar vowel that poses challenges in transliteration. This final, transcribed as [ɤ] according to the IPA, is a retroflex single vowel [10, p. 28]. The syllable "ır" in Azerbaijani, which consists of the vowel "ı" and the consonant "r", is phonetically closest to [ɤ]. Because of this, I utilised "ır" to approach the final "er". It is important to note that, unlike Azerbaijani, liaisons in Chinese speech are rare. Consider the word "qaldırılıq" as an example: The word follows a morphological structure of "qal-dır-ıl-ır-ıq"; however, in speech flow, it is divided into syllables as "qal-dı-rı-lı-rıq". But in the case of Chinese, the word "dan an" is not articulated as "da-nan". Nonetheless, the final "er" is occasionally subject to liaison. For instance, by my guidelines, the personal name "Bao Beier" should be transliterated as "Bau Beyır". When Azerbaijanis encounter the word "Beyır" they are prone to saying it as "be-yır" instinctively; yet, the accurate pronunciation should be "bey-ır (bei er)". I implemented the letter ğ from the Azerbaijani alphabet as a syllabic delimiter to prevent such scenarios. By employing this strategy, I can ensure the accuracy of my transliterations (Bao Beier ↔ Bau Beyğır).

g) I aim to represent each initial with only a single letter. However, the phonetic characteristics of the Chinese and Azerbaijani languages prevent a comprehensive implementation. Considering that "ç" was previously employed to transliterate initials "q, ch", I did not support the ongoing usage of "ç" for initial "c". The IPA transcription of the initial "c" is [tʂʰ] [10, p. 28]. It is equivalent to the voiceless alveolar affricate /ts/ in English words, such as cats, tsunami, etc. Thus, I have

employed the digraph "ts" to transliterate the initial "c". Furthermore, the scheme includes three initials denoted by diagraphs "zh, ch, sh", too. The initial "z" has some characteristics. This initial is transcribed as [ts] in IPA, the unaspirated equivalent of the initial "c [tʰ]" [10, p. 28]. It is different from the z in Azerbaijani. Therefore, I chose the digraph "dz" in my earlier transliterations. From a phonological perspective, the phonemes "dz" and "ts" exhibit unambiguous opposition, aligning with their respective sound values. However, if I used "dz", the letter z would remain completely unused. The optimal choice would be to use the z, also included in the Azerbaijani alphabet. This method prevents the need to introduce a new digraph.

3. *Adopting a perspective based on the concepts of initials and finals instead of merely transliterating letters.* I have already addressed the fact that the phonetic realisation of the "ɑ" in the finals "ɑn, ɑng" is not identical. Furthermore, it should be noted that the letters i and e in Pinyin have different phonetic values. Specifically, there are four distinct pronunciations of the letter e in the finals "e, ie, en, ei" [10, p. 100]. Despite the noteworthy variations among finals "i, i₂, i₃", they are designated by one single letter i in the scheme. Because of this, I adhered to the principle of faithfully retaining phonetic features during the transliteration process. Consequently, I utilised multiple letters to signify different pronunciations. For example, e ↔ i, ie ↔ ie, üe ↔ ö; i ↔ i, i₂ ↔ i, etc.

4. *Restoring Pinyin abbreviations and the original spellings.* As stated in the 3rd provision of the scheme, finals "uei, uen, iou" that come after an initial to form syllables shall be abbreviated as "ui, un, iu" [12, p. 1799]. From my viewpoint, it is advisable to restore these three finals during the transliteration process into Azerbaijani. Pinyin is straightforward for those familiar with Chinese, but it can be perplexing and result in erroneous pronunciations for people lacking language

knowledge. For example, one of the mascots of the Beijing Winter Olympics is referred to as "Bing Dundun" in Pinyin, while its official English name is *Bing Dwendwen*. The reason for this is that the pronunciation of the letter combination "un" in English is significantly different from the final "un (uən)" sound in Chinese, therefore necessitating the restoration of the letter e. Similarly, I advocate restoring the umlaut (two dots above the letter u) in the final "ü" when it combines with the initials "j, q, x" to form syllables. As a case study, my name is written as "Siyuan Wang" in Pinyin. So, the transliteration of "yuan" into Azerbaijani should be "yüən". Furthermore, as previously stated, the final "ɑo, iɑo" should be transliterated as "au, iau".

5. *Remedying the shortcomings of Pinyin.* The findings of experimental linguistics indicate that the final "ong, iong" should be rendered as "ung, üng" [6, p. 53]. Since the scheme's launch, the ongoing discussion on this matter has never waned. "Ung, üng" are considered more scientifically accurate and linguistically proper orthographies. Consequently, I have converted the final "ong" sound into "un" via transliteration. Considering the final "ün" has already been transliterated as "ün", I have transliterated the final "iong" using the Azerbaijani syllable "yun".

CONCLUSIONS

To better meet the demand for transliterating Chinese anthroponyms and toponyms into Azerbaijani, I established five guidelines and devised a transliteration table for initials and finals in Chinese. I believe this set of guidelines considers the features of the Chinese and Azerbaijani languages. It is precise, easily understandable, and facilitates reading, writing, and learning. Following these guidelines, I retransliterated the samples in Table 3, as shown in Table 5.

Table 5 – New Guideline-based Transliteration of Anthroponyms and Toponyms in Table 3

New transliteration	Pinyin	New transliteration	Pinyin	New transliteration	Pinyin
Xeyluncian	Heilongjiang	Şıçuən	Sichuan	Si Cinpinq	Xi Jiping
Moxı	Mohe	Çındu	Chengdu	Quo Min	Guo Min
Cilin	Jilin	Çunçinq	Chongqing	Mau Zıdun	Mao Zedong
Çançuen	Changchun	Xınən	He'nan	Li Kıçian	Li Keqiang
Xıbey	Hebei	Cıncou	Zhengzhou	Cian Zımin	Jiang Zemin
Şiciacuan	Shijiazhuang	Ənyan	Anyang	Van Yi	Wang Yi
Pekin, Beycinq	Beijing	Vuxən	Wuhan	Van Yan	Wang Yang

New transliteration	Pinyin	New transliteration	Pinyin	New transliteration	Pinyin
Dasiŋq	Daxing	Siən	Xi'an	Xən Cın	Han Zheng
Çauyan	Chaoyang	Ciouçüən	Jiuquan	Liou Xı	Liu He
Babauşən	Babaoshan	Sincian	Xinjiang	Suen Çuenlən	Sun Chunlan
Tiəŋgənmen	Tian'anmen	Xaynən	Hainan	Fey Cünlun	Fei Junlong
Ciansu	Jiangsu	Vençan	Wenchang	Dın Çinqminq	Deng Qingming
Nankin, Nəncinq	Nanjing	Fuciən	Fujian	Can Lu	Zhang Lu
Şanxay	Shanghai	Fucou	Fuzhou	Suen Licün	Sun Lijun
Pudun	Pudong	Honqkonq	Hong Kong	Fu Cenxua	Fu Zhenhua
Xunçiau	Hongqiao	Tayvən	Taiwan	Van Liki	Wang Like
Şencen	Shenzhen	Taybey	Taipei	Li Şausiən	Li Shaoxian
Quancou	Guangzhou	Xualien	Hualian	Niou Sinçuen	Niu Xinchun
Çunxua	Chonghua	Bayyün	Baiyun	Şencou	Shenzhou

Notes: The transliterations I considered accurate in Table 3 are preserved in Table 5 and marked in bold.

The guidelines I established for transliterating Chinese anthroponyms and toponyms into Azerbaijani have the potential to be of considerable

help to the Azerbaijani press and mass media, and I am hopeful about the possibility.

REFERENCES

1. Tahirov, I. (2022). *Azərbaycan Respublikasının ərazi vahidlərinin adları ingilis dilində* [Names of territorial units of the Republic of Azerbaijan in English]. Baku: Zərdabi Nəşr (in Azerbaijani).
2. Standardization Administration of the P.R.C. (2008). *Transformation guidelines of geographical names from foreign languages into Chinese – English*. Retrieved from <http://c.gb688.cn/bzgk/gb/showGb?type=online&hcno=2CB556608008A9A9A07FC96952187E92> (in Chinese).
3. Li, X. (2018). *The Handbook of English Names Translation* (5th ed.). Beijing: Commercial Press (in Chinese).
4. Akhundova, Ğ. (2022). *Azərbaycan Respublikasının ərazi vahidlərinin adları rus dilində* [Names of Territorial Units of the Republic of Azerbaijan in Russian]. Baku: Zərdabi Nəşr (in Azerbaijani).
5. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. (2021). *Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti* [Orthography dictionary of Azerbaijani] (7th ed.). Baku: Elm (in Azerbaijani).
6. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. (2013, April 09). *Azərbaycan dilinin globallashma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Programı* [The State Program on the usage of Azerbaijani in accordance with the demands of our time and on the domestic development of linguistics]. Retrieved from <https://president.az/az/articles/view/7744> (in Azerbaijani).
7. Gurbanov, A. (2019). *Ümumi Dilçilik* [General Linguistics] (Vol. 3). Baku: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (in Azerbaijani).
8. Gurbanov, A. (2019). *Ümumi Dilçilik* [General Linguistics] (Vol. 1). Baku: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (in Azerbaijani).
9. Lü, S. (2016). *Xiàndài Hànyǔ Cídiǎn* [Modern Chinese Dictionary] (7th ed.). Beijing: Commercial Press (in Chinese).
10. Huang, B., & Liao, X. (2017). *Xiàndài Hànyǔ* [Modern Chinese] (6th ed.). Beijing: Higher Education Press (in Chinese).
11. Wikipedia. (2024, February 16). *Pinyin*. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/wiki/Pinyin>

12. Gurbanov, A. (2019). *Ümumi Dilçilik* [General Linguistics] (Vol. 2). Baku: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası (in Azerbaijani).
13. Zhou, Y. (1958). Hànyǔ Pīnyīn Fāng'àn De Zhēnglùn Wèntí Jí Qí Yuánmǎn Jiějué [The controversial Issue of the Scheme for the Chinese Phonetic Alphabet and Its Perfect Solution]. *Zhōngguó Yǔwén*, 4, 172–178 (in Chinese).
14. United Nation. (1983). *United Nations Editorial Manual*. New York: United Nations (in English).
15. Wikipedia. (2024, January 16). *Beijing*. Retrieved from <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Beijing&oldid=1206916275>
16. AZERTAC. (2023, January 25). *Pekindä son 45 ilin ən güjlü shakhtaları geydä alınıb* [The strongest frosts in the last 45 years were recorded in Beijing]. Retrieved from <https://azertag.az/xeber/2459030> (in Azerbaijani).
17. Shahin, J. (2022, September 28). *Chindä restorandakı yanghında 17 nəfər ölüb* [17 people died in a fire in a restaurant in China]. Retrieved from <https://azertag.az/xeber/2311040> (in Azerbaijani).
18. Shahin, J. (2022, December 1). *Chindä karantin tədbirləri bir gädär yumshaldılıb* [Quarantine measures in China have been relaxed a little]. Retrieved from <https://azertag.az/xeber/2393009> (in Azerbaijani).
19. AZERTAC. (2021, July 18). *Güjlü yağışlar səbəbindən Pekindä 370-dən chokh aviareys ləghv edilib* [More than 370 flights were canceled in Beijing due to heavy rains]. Retrieved from <https://azertag.az/xeber/1834129> (in Azerbaijani).
20. Shahin, J. (2022, November 20). *Chindä may ayından bəri COVID-19 virusu ilə bağlı ilk ölüm halı geydä alınıb* [China has reported its first death from the COVID-19 virus since May]. Retrieved from <https://azertag.az/xeber/2380685> (in Azerbaijani).
21. Shahin, J. (2022, December 5). *Chinin sabig lideri Jian Jemin dəfn edilib* [Former Chinese leader Jiang Zemin has been buried]. Retrieved from <https://azertag.az/xeber/2397554> (in Azerbaijani).

SIYUAN WANG

Xəzər Universiteti və Pekin Xarici Dillər Universitetinin
birgə təlimi çərçivəsində magistrant
siyuan.wang2022@khazar.org

ƏCNƏBİLƏRİN NİTQİNDƏ FONETİK İNTERFERENSIYA (AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN DİLLƏRİ MATERİALLARI ƏSASINDA)

Açar sözlər: fonetika, interferensiya, normadan kənar çıxma, Azərbaycan dili, Çin dili

Keywords: phonetics, interference, deviations from the norm, Azerbaijani language, Chinese language

Giriş

Əcnəbi dilinin öyrənilməsi prosesində diqqət etməli olduğumuz xüsusiyyətlərdən biri də dillərin fonetik quruluşunun bir-birindən fərqli olmasıdır. Bu fərqliliklər dilçilik ədəbiyyatında interferensiya kimi izah edilir. “İnterferensiya dil təmasları və ya doğma olmayan ikinci dilin öyrənilməsi zamanı yaranan ikidillilik şəraitində dil sistemlərinin qarşılıqlı əlaqəsi nəticəsində doğma dilin təsiri ilə ikinci dildə baş verən normadan və sistemdən kənar çıxma ilə ifadə olunur. İnterferensiya iki dildə danışanın nitqində xarici dilin aksenti kimi təzahür edir. O, sabit (kollektivin nitqinin xarakteristikası kimi) və keçici (kiminsə idiolekti kimi) ola bilər.” [1, s. 198]

Ana dilinin öyrənilən dilə müdaxiləsi həm mənfi, həm də müsbət təsir göstərən köçürmə kimi nəzərdən keçirilə bilər. Bu o deməkdir ki, dil öyrənilənlərin ikinci dilini öyrənməkdə bəzi səhv və ya xətalara yol vermə ehtimalı var. İkinci dilin mənimsənilməsində dillərarası təsir ehtimalının yüksək olduğu və bu təsirin neqativ köçürmə nəticəsində yaranan bəzi səhvlərə səbəb ola biləcəyi fikir dəstəklənir [2, s. 70–83].

İkinci dili öyrənmək qloballaşan dünyada təqdim olunan zərurət kimi qəbul edilir. Danışq səsli simvollarından və ya görünən bədən hərəkətlərindən istifadə etməklə düşüncə, ideya və hissləri ifadə etmək aktı kimi qəbul edilə bilər. Bundan əlavə, nitq bacarığını artırmaq üçün nümayiş və audiovizual vasitələrdən də səmərəli istifadə oluna bilər. Buna görə də nitq digər dörd dil bacarıqları arasında ən vacib və mərkəzi bacarıq kimi qəbul edilir, çünki o, öyrənməyə həmin dildə uğurlu ünsiyyət qurmağa imkan verir ki, bu da çox vaxt hər hansı bir xarici dili öyrənməkdə əsas məqsəddir [3, s. 100].

Məlumdur ki, dünya dilləri içərisində fonetik sistemləri üst-üstə düşən iki eyni dil tapmaq olmaz. İnterferensiyanın yaranmasının əsas səbəbi dillərin müxtəlif fonetik, qrammatik və leksik quruluşuna malik olmasıdır. Yəni, interferensiya o səbəbdən baş verir ki, dillərin ümumi quruluşları bir-biri ilə uyğun gəlmir. Şübhəsiz ki, yeni dili öyrənməyə başlayan fərd, individ konkret olaraq bizim vəziyyətimizdə tələbələr bu dili öyrənməyə başlayanda ilkin dil yəni, ana dili öyrənilən dilə təsir

edir. Bu o deməkdir ki, ana dilinin qazanılmış vərdişləri bizim yeni dili öyrənməyimizə həm mənfi həm də müsbət təsir edə bilər. İnterferensiya müsbət təsirləri deyil məhz mənfi təsirləri öyrənir. Yəni, interferensiya o hallardır ki, ana dilinin xüsusiyyətləri, vərdişləri yeni öyrənilən dilin xüsusiyyətlərinə mənfi təsir edir və yaxud onun öyrənilməsinə mane olur. Məhz bu səbəbdən də dil öyrənməyə başlayan insanlarda ilkin mərhələdə normadan kənar çıxma halları baş verir.

Biz Çin və Azərbaycan dillərinin fonetik sistemlərini müqayisə edərkən öz ana dilimizdə olmayan müxtəlif səslərə rast gələ bilərik. Bu səslər də dili yeni öyrənənlər üçün müəyyən çətinliklər törədir.

Transkripsiya və Beynəlxalq Fonetik Əlifba

“Fonetik transkripsiya – dilin səslərinin bütün əlamət və xüsusiyyətləri ilə yazıya köçürülmək imkanı verən işarələr sistemindən ibarətdir” [4, s. 57]. Adətən, bir dilin əlifbasındakı hərflərin sayı dildəki səslərinin miqdarından az olduğu üçün hərflər bütün səsləri əhatə edə bilmir. Ona görə belə vəziyyətdə fonetik transkripsiyadan istifadə etmək lazım gəlir. İllərdir ki, Azərbaycan fonetik sahəsində özünəməxsus bəzi transkripsiya hərfləri və işarələri istifadə olunur və demək olar ki, Azərbaycan fonetistləri bunlar ilə Azərbaycan dilinin fonetik sistemində uğurla tədqiqat aparmışlar. Məsələn, Azərbaycan fonetik ədəbiyyatlarında tez-tez rast olunan k', x' işarələr q, y samitlərinin qarşılıqlı təmsil edir.

Lakin ayrı-ayrı dillərə aid fonetik transkripsiyalarla yanaşı, bütün dillərə məxsus olan transkripsiya da vardır: Beynəlxalq Fonetik Əlifba (BFƏ, ing. International Phonetic Alphabet). Latın əlifbası əsasında tərtib olunan BFƏ 1886-cı il Parisdə yaradılmış Beynəlxalq Fonetik Cəmiyyəti (BFC, ing. The International Phonetic Association) tərəfindən redaktə olunur və dəyişdirilir [9]. BFC-nin məqsədi fonetikanın elmi öyrənilməsinə və bu elmin müxtəlif praktik tətbiqlərini təşviq etməkdir. Bu məqsədə nail olmaq üçün BFC bütün dillərin fonetik təsviri üçün notasiya standartını – BFƏ dünya miqyasında akademik ictimaiyyətə təqdim edir [10].

Biz hesab edirik ki, çağdaş linqvistik tədqiqatlarla məşğul olarkən, xüsusən də fonoloji təsvir və fonetik təhlil kimi təcrübələrdə beynəlxalq, geniş yayılmış və tanınmış olan BFƏ-dən istifadə edilməlidir. Bunun bütün dünyada fonetiklərin mənimsəməli olduğu əsas və praktik bir vasitə olduğunu düşünürük. Məhz buna görə də məqaləmizdə bütün transkripsiyalar BFƏ hərfləri əsasında göstərilir.

Onu qeyd etmək lazımdır ki, BFC veb saytında hazırda BFƏ cədvəlinin ingilis, türk, çin və s. daxil olmaqla ümumilikdə 28 dil versiyasını mövcuddur. Təəssüf ki, Azərbaycan dili onların arasında deyil. Ona görə də ingilis, çin və türk dillərində üç rəsmi tərcüməyə istinad edərək cədvəlin bir hissəsini Azərbaycan dilinə çevirmişik. Sözügedən məzmunlar bu məqalədə müzakirə olunan mövzu ilə sıx bağlıdır və bu məqalədəki bütün müqayisəli işlərin əsasını təşkil edir.

BMƏ-ya əsasən yeni fonetik təsvir və ənənəvi fonetik terminlər

Artıq qeyd etmişik ki, BFƏ və onun təsnifatı, tərfi, metodu məqalədə öz əksini tapıb. Başqa sözlə, biz BFƏ-nin samit və sait haqqında təsvirləri ilə razılışıb Azərbaycan fonetika sahəsində çoxdan istifadə olunan bəzi terminlərin əleyhinə oluruq.

Məsələn, Ə.Dəmirçizadə samit üzrə təsnifatlarından biri dil haqqında müəyyən edilib (dilönü, dilortası, dilarxası və dildibi-boğaz samitləri) [5, s. 55–56]. Lakin qeyd etmək lazımdır ki, hər bir samitin artikulyasiya prosesində fəal nitq üzvü olan dil fəal şəkildə iştirak etsə də, samiti müəyyən edən, ona özünəməxsusluq verən həmişə qeyri-fəal nitq üzvləridir. Məhz buna görə əal nitq üzvü olan dil Cədvəl 1, 2-dəki “artikulyasiya yeri”nə daxil deyil.

Samiti düzgün təsviri belə bir ardıcılığa əməl edir: onun cingiltili və ya kar olduğu, artikulyasiya yeri, artikulyasiya üsulu. Məsələn, Ə.Dəmirçizadə **z** samitinə verdiyi “novlu, dilönü, dişarxası, saf, küylü, təkkeçidli, cingiltili [5, s. 73]” təsvir BFƏ prinsipinə görə “cingiltili, yuvaq, sürtünmə” deskripsiyasına keçirilməlidir. Yuvağa yaxınlaşarkən təbii olaraq dilönü hərəkət edir və dil ucu alt diş arxasına söykənir, buna insanın ağız boşluğunun quruluşu gətirib çıxarır. Ona görə BFƏ-nin prinsipinə görə dil haqqında təsvir buraxılmalı, qeyr-fəal danışıq üzvü və artikulyasiya haqqında izah mümkünə qədər aydın və ətraflı olmalıdır.

Saitlərə gələrkən vəziyyət eyni olur. Ənənəvi təsvirlər ancaq Azərbaycan dilinin, amma BFƏ-nin metodu beynəlxalq və demək olar ki, bütün insan dillərinin saithə uyğun gəlir. Məsələn, A.Qurbanov e [e] saithə “dilönü, dodaqlanmayan, açıq səsdür. [4, s. 83]” təsviri verir; fəqət BFƏ-nin təsnifinə görə e [e] yarı-qapalı, ön, dodaqlanmayan samit hesab olunur. Əlbəttə, e [e] saithin açıq kimi qəbul edilməsi Azərbaycan dilinin ahəng qanunu və variantlı şəkilçilərini öyrənməyə kömək edir. Amma iki dili müqayisə edərkən eyni bir standart çərçivəsinə və qiymətləndirmə prinsipinə ehyic yaranır.

Beləliklə, bu məqalədə bütün səslər, habelə Çin və Azərbaycan dillərindəki samit və saithər BFƏ-nin qaydasında elmi şəkildə təsvir edilir və izah edilir. Ənənəvi təsvir və termlərdən düzgün olanları da saxlanıb oxucuya göstərilir.

Çinlilərin nitqində fonetik interferensiya

Azərbaycan və Çin dillərin fonoloji sistemləri

Fonetik səviyyədə baş verən normadan kənara çıxma hallarına nümunələr üzərində diqqət edək: *strawberry* (çiyələk) sözünü düzgün formada tələffüz etmək azərbaycanlılarda ilkin etapda müəyyən çətinliklər törədir. Ana dilini təsiri ilə azərbaycanlıların *strouberi* və ya *strauberi* kimi tələffüz edə bilərlər. Bu halda artıq normadan kənaraçıxma halı – fonetik interferensiya baş verir. Belə vəziyyətə çinlilər də düşürlər. Məsələn, Azərbaycan dilində olan **h** samit çinlilərə çətinlik yaradır. Çinlinin **hal**, **hovuz** və **hədiyyə** sözlərini **xal**, **xovuz** və **xədiyyə** kimi tələffüz etməsi normal haldır. Başqa sözlə, azərbaycanlı üçün çinlinin “hal” və ya “xal” dediyini müəyyənləşdirmək çox çətin ola bilər ki, bu da ünsiyyətdə böyük anlaşılmazlığa səbəb ola bilər, çünki “hal” və “xal” Azərbaycan dilində müstəqil və tam fərqli sözlərdir.

Belə misallar çoxdur və biz onların hamısını burada sadalamayacağıq. Mahiyyət ondan ibarətdir ki, iki dilin fonoloji sistemində fərqlər var, ona görə də ana dili danışan şəxsin ikinci dildə danışmaq qabiliyyəti təsirlənəcək. Cədvəl 1–2-də müasir Azərbaycan və Çin ədəbi dillərinin samit və sait düzümləri verilmişdir.

Cədvəl 1 və 2-ni müqayisə etməklə Azərbaycan və Çin dillərinin samit fonologiyası arasında müəyyən fərqlərin olduğunu görünə bilərik. Bunu aşağıdakı kimi ümumiləşdirək:

1. Azərbaycan dilində olan kar qırtlaq sürtünmə samiti Çin dilində yoxdur.
2. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, Çin dilində burun, yaxınlaşma və yanaşma-yaxınlaşma samitlərindən başqa heç bir ciginlti samit yoxdur.
3. Azərbaycan dilində ciginlti qarşılığı olan bəzi kar samitin Çin dilində nəfəssiz qarşılığı var.
4. Azərbaycan dilində ancaq c [tʃ] və ç [dʒ] samitləri qovuşuqdur, qalanlar isə safdır; Çin dilində isə qovuşuq samitlər mühüm rol oynayır.
5. Azərbaycan dilində yalnız bir yaxınlaşma samiti var (y [j]), Çin dilində isə daha çoxdur.

Yuxarıda göstərilən beş ümumi və əsas fərqdən savayı, iki dil arasında incə bəzərsizlik də mövcuddur. Növbəti hissədə müzakirə edəcəyik. Cədvəl 3 və 4 bizə iki dilin sait düzümünü göstərir və fərqlərin çox əhəmiyyətli olduğunu söyləmək lazımdır:

1. Kəmiyyət baxımından Çin dilində daha çox sait var (14 ədəd).
2. Azərbaycan dilindən fərqli olaraq, Çin dilində ancaq [ɤ], [o] və [i] [y] saitlər bir-biri ilə dodaqlanmayan-dodaqlanan cütünü yaradır.
3. Çin dilində yarı-orta mövqedə olan [ə] saiti və onun rotik qarşılığı [ə̃] Azərbaycan dilində yoxdur.
4. BFƏ-a görə, ağız açılışı ən böyükdən (açıq) ən kiçiyə (qapalı) qədər 7 səviyyəyə bölünür və Çin dilinin hər səviyyədə olan saiti mövcuddur. Azərbaycan dilinin isə qapalıya-yaxın və yarı mövqedə olan sait yoxdur.
5. BFƏ-a görə, dilin ən irəlidən (ön) ən geriyə (arxa) doğru üfüqi hərəkəti 5 təyini söz ilə müəyyən edilir. Çin dilinin saitləri 5 müvafiq qrupa təsnif olunur. Azərbaycan dilinin saitləri isə yalnız ön və arxa qruplarına bölünür.

Əlavə olaraq, Çin dili müxtəlif diftonqlar ilə zənginləşən dil hesab olunur. Biz ancaq Çin dilindəki tək saitlər cədvəldə göstərmişik; diftonqlar daxil edilərsə, Çin dilindəki saitlərin sayı Azərbaycan dilindən təxminən üç dəfə çox olacaq.

Bir sözlə, çin və azərbaycan dillərinin samit və sait fonologiyasında böyük fərqlər var ki, bu da çinlilərin Azərbaycan dilində danışarkən səhvlərə yol vermələrinə, nəticədə fonetik interferensiyaya səbəb olur.

Azərbaycan dilinin samitlərinə interferensiya

Bu hissədə Azərbaycan dilində 25 samitə interferensiyadan bəhs edirik.

Azərbaycan dilində samit hecalararası sərhədidir [6, s. 112]. Nəzəri cəhətdən samit ya saitdən əvvəl gəlib hecanın başlanğıcı, ya da saitdən sonra gəlib hecanın sonu ola bilər. Lakin diqqət sözə, morfemə yönəldikdə başa düşmək lazımdır ki, Azərbaycan dilindəki ğ [ɣ] samiti heç vaxt sözün əvvəlində işlənmir. Düzdür,

morfoloji fonetikada belə ifadə hamıdan yüz faiz qəbul olunur. Lakin nitq zamanı fonetist sözə və morfemə deyil, səs fraqmentlərinə diqqət yetirir.

Məsələn, danışan tərəf “oxumağa hazırım” cümləsini deyərkən eşidən tərəfinin beynə “o-xu-ma-ğa-ha-zı-ram” səs signalı daxil olur. Bu zaman “ğa” hecası əslində mövcuddur və ğ [ɣ] samiti hecanın başlanğıcı rolunu oynayır. Bu səbəbdən bizcə fonetik interferensiya fonetikanın özünə qayıdılsın və morfoloji cəhətə fikir verilməsin.

Ona görə də ideal vəziyyətdən çıxış edərək, Azərbaycan dilinin 25 samitinin 9 saitlə qoşalaşdığı zaman yaranan interferensiyaları ayrıca müzakirə edirik. Qeyd etmək lazımdır ki, x' [ç] samiti yalnız hecanın sonunda gəlir və yalnız ə, i, ö, ü [æ, i, œ, y] saithləri ilə işlənir; onun dalınca sait varsa y [j] samitinə çevriləcək. Bu səbəbdən biz bu samiti müzakirə edərkən yalnız real vəziyyətləri nəzərə alırıq.

1. c [dʒ] və ç [tʃ] samitlərinə inferensiya

Bu iki samit qovuşuqdur və bunlardan başqa samitlərin hamısı safdır. Ə. Dəmirçizadəyə görə, ç səsi t və ş səslərinin qovuşmasından, yəni yarım t və yarım ş səsindən, c səsi isə d və j samitlərinin qovuşmasından, yəni yarım d və j səslərindən əmələ gəlmişdir [5, s. 89].” Deməli, ç [tʃ] kar, yuvaq arxası, partlama-sürtünmə samitidir. Bu samitin tələffüzü prosesində dil önü üst çənədən ön dişlərin yuvağına doğru qalxıb partlayaraq t səsinin məxrəci vəziyyətində olur, lakin ağız boşluğu ilə sürtünərək partlayan üzvlərə səs axını yaxınlaşdıqda, partlayan üzvlə birdən-birə deyil, tədricən aralanır və bunların arasında yaranan novdan hava axını sürtünərək xaricə çıxır. Məhz belə şəraitdə səs axını əvvəlcə t çalarlığında formalaşarkən aralanan üzvlər arasındakı novda ş çalarlığında səslə qovuşur və beləliklə də, sürtünüb xaricə çıxarkən qovuşuq ç samiti tam halda formalaşmış olur [5, s. 75]. c [dʒ] samiti öz məxrəcinə görə ç [tʃ] samitindən yalnız cingilti olması ilə fərqlənir. Başqa sözlə, c [dʒ]=d [d]+j [j] və onu tələffüz edərkən səs telləri gərginləşib bir-birinə daha çox yaxınlaşır.

Çin dilində ç [tʃ] samiti olmadığına görə çinlilər bu samiti Çin dilində mövcud olan [tʃʰ], [tʃʰ] və [tsʰ] samitləri kimi artikulyasiya edirlər. Sözügedən bu 3 samit qovuşuq və partlama-sürtünmə samitidir, bu mənada ç [tʃ] samitinə yaxın olur. Sadəcə, fərqləri artikulyasiya yerindədir ki, biri retrofleks, biri yuvaq-damaq, biri yuvaqda əmələ gəlir. Bu baxımından fonetik interferensiya baş verir, çünki ç [tʃ] samiti yuvaq arxasında formalaşır. Vəziyyət c [dʒ] samitinə fərqli deyil, çinlilər bunu [tʃ], [tʃ] və [ts] samitləri kimi deyirlər. Qeyd edək ki, çinlilər nəfəssiz kar [tʃ], [tʃ] və [ts] samitləri ilə cingilti c [dʒ] samitini təqlid edirlər, çünki Çin dilindəki bütün partlama-sürtünmə samit kardır.

2. ş [ʃ] və j [ʒ] samitlərinə interferensiya

ş [ʃ] və j [ʒ] samitləri yuvaq arxasında sürtünmə vasitəsilə yaranır, biri kar, biri isə cingiltidir. Çin dilində olan ş [ʃ] və j [ʒ] samitlərinə yaxın səslərin retrofleks olan [ʃ] və [ʒ] samitləri olduğunu hesab edirik. Artikulyasiya üsuluna görə, [ʃ] sürtünmə, [ʒ] isə yaxınlaşma ilə formalaşır. Məhz buna görə də çinlilər j [ʒ] samitini

tələffüz edərkən həddindən artıq kənarçıxmanı müşahidə olunur, çünki nə retrofleks və yuvaq arxasının, nə də yaxınlaşma və sürtünmənin bir-birinə üst-üstə gəlir.

ş [ʃ] samitiniə ö, i, ü [, i, y] saitlər qoşulduqda çinlilər bu samiti [ʃ] kimi deyil, [ɛ] kimi tələffüz edirlər. Çünki Çin dilinin fonoloji xüsusiyyətlərindən biri budur ki, ön saitlər təsiri ilə retrofleksda sürtünmə və partlama-sürtünmə [tʃ, tʃʰ, ʃ] samitləri yuvaq-damağa gedərək [tɛ, tɛʰ, ɛ] samitlərinə çevriləcək. Bu prosesi də damaqlanma adlandırırlar [7, s. 254].

3. k [c] və g [ɟ] samitlərinə interferensiya

Bu iki samit çinlilərə xeyli çətinlik yaradır. Sərt damaqda partlama üsulu ilə əmələ gəlmiş k [c] və g [ɟ] samitləri, demək olar ki, türk dilləri ailəsinə aid olmayan insanlara heç asan deyil. Bu səsi tələffüz edərkən dilin orta hissəsi sərt damağın ön hissəsinə doğru qalxır və bu iki üzv müəyyən dərəcədə partlamış bir vəziyyət alır, dil ucu isə ön alt dişlərə yaxınlaşır. Belə şəraitdə ağız boşluğu cıdırı ilə səs axını kipləşmiş olan sərt damaqla dil ortasını ayırır və ağızda içində törəyən pıçıltı küy əsasında k [c] samiti formalaşır. G [ɟ] samiti əmələ gəlmə yerinə görə k [c] samitindən əsasən fərqlənir. Yalnız fərq burasındadır ki, g samiti səs tellərinin gərgin vəziyyətində tələffüz olunur və buna görə də cingiltili samit sayılır.

Halbuki, Çin dilində sərt damaqda partlama üsulu ilə yaranan samit mövcud deyil. k [c] samiti çinlilərin qulağına görə ya [kʰ], ya [kʰ], ya [tʃʰ], ya da [tɛʰ] kimi, g [ɟ] səsi isə [kʲ, k, tʃ, tɛ] kimi səslənir. Yumşaq damaqda olan [kʰ, kʰ] və [kʲ, k] müəyyən qədər sərt damaqdan uzaq deyil və bu dörd samit də partlama üsulu ilə formalaşır. [tɛ, tɛʰ] samitləri məsələsini biz artıq müzakirə etdik ki, damaqlanma hadisəsidir. Qalan [tʃ, tʃʰ] samitləri üzrə biz belə bir fərziyyəni irəli sürürük ki, retrofleks adətən sərt və yumşaq damağın birləşdiyi yerdə meydana çıxır və bu səbəbdən sərt damaqda olan k [c] və g [ɟ] samitləri retrofleks [tʃ, tʃʰ] ilə müəyyən qədər oxşayır, xüsusən beynində k [c] və g [ɟ] samitləri anlayışı olamayan çinlilər bu fikirdə olur. Partlamala partlama-sürtünmə müqayisədə oxşarlığı aşkar və açıq görünür.

4. x [x] və ǰ [ɣ] samitlərinə interferensiya

x [x] və ǰ [ɣ] yumşaq damaq, sürtünmə samitləridir, biri kar, biri cingiltili sayılır. x [x] səsinə tələffüz edərkən dilin arsa hissəsi ilə yumşaq damaq arasında bir arx əmələ gəlir və səs axını həmin arxdan keçərək, xəfif xırıltı eşidilir. ǰ [ɣ] samiti x [x] samitindən əmələ gəlmə yerinə görə deyil, sadəcə cingiltili olması ilə fərqlənir.

Çin dilində x [x] samiti var, amma ǰ [ɣ] samiti yoxdur. Qeyd etdiyimiz damaqlanma hadisəsi səbəbindən çinlilər bəzi hallarda x [x] samitini [ɛ] kimi tələffüz edirlər. ǰ [ɣ] samitinə gəldikdə çinlilər bunu [x, k, ɛ, tɛ] samitləri ilə əvəz edirlər. Səbəbi budur ki, [x, k] artikulyasiya yerinə (yumşaq damaq), [ɛ, tɛ] artikulyasiya üsuluna (sürtünmə) uyğun gəlir. Əslində yalnız çinlilər deyil, bu samiti bilməyən insanların əksəriyyəti üçün belə əvəz etmə təbii olaraq baş verir.

5. h [h] samitinə interferensiya

Yuxarıda müqayisə etdiyimiz nəticəyə görə, Çin dilində qırtlaqda sürtünmə üsulu ilə əmələ gələn h [h] samiti yoxdur, x [x] samiti isə var. Bu iki samit

artikulyasiya üsuluna görə eynidir (sürtünmə), artikulyasiya yerinə görə bir-birinə çox yaxın yerləşir (yumşaq damaq və qırtlaq).

Biz belə deyə bilərik ki, çinlilər ağciyərdən gələn hava axını qırtlaqda sürtə bilməslər də, dilin arxasını yumşaq damağa qaldıra bilirlər. Beləliklə asanlıqla h [h] samiti x [x] samiti ilə əvəz edirlər.

6. x' [ç] samitinə interferensiya

Müasir Azərbaycan əlifbasında y [j] samitinin kar qarşılığı kimi işlənən səsni xüsusi hərflər işarəsi yoxdur. Dildə olan bu səs k hərflər ilə yazılır. Məsələn, çiçək, çörək və bu kimi sözlərin sonundakı k əslində k deyil, y samitinin kar qarşılığıdır. Biz şərti olaraq bu səsi x' işarəsi ilə göstəririk və buna görə də yuxarıdakı sözləri çiçəx', çörəx' şəklində tələffüz edirik.

Bu xüsusi samit sərt damaqda sürtünmə üsulu ilə formalaşır və kar samitlərdən biridir. Çin dilinin sərt damaqda olan samitləri miqdarı azdır, yuvaq-damaqda sürtünmə [ç] samiti fonetik cəhətdən x' [ç] samitinə bənzəyir. Belə ki, çinlilər x' [ç] samitini tələffüz edərkən interferensiya meydana çıxır.

7. y [j] samitinə interferensiya

Sərt damaqda yaxınlaşma üsulu ilə formalaşan y [j] samiti həm Azərbaycan dili, həm də Çin dilində mövcuddur. Y səsinin tələffüzündə dilin orta hissəsi sərt damağa doğru yaxınlaşır, bunların arasındakı açıqlıq, eləcə də dodaqların arasındakı açıqlıq təqribən i, e samitlərinin tələffüzündəki vəziyyətdə olur. Dilin ucu isə aşağı ön dişlərin sırasında yuvağa azacıq yaxınlaşır.

Halbuki çinlilər y [j] samitini bəzən buraxırlar. y [j] samitə i, ü [i, y] saitləri qoşulduğunda bu samit müəyyən qədər saitləşir. Başqa sözlə, çinlilər bu samiti tələffüz edərkən bəzən azacıq yaxınlaşma üsulundan istifadə edirlər.

8. r [r] samitinə interferensiya

r [r] samiti yuvaqda taqqıldatma üsulu ilə yaranan cigilti samitidir. r [r] samitinin tələffüzündə dil ucu yuxarı qalxıb ön dişlərin yuvağına toxunaraq və taqqıldataraq bir-iki dəfə dönüb titrəyir. Beləliklə, ardıcıl və müntəzəm halda dil ucunun yuvağa toxunub uzaqlaşması nəticəsində yaranan küy ağız boşluğundakı avazla qarışır və bu qovuşuq səs axını əsasında r [r] samiti tam halda formalaşır.

Qeyd etmək lazımdır ki, bəzi materiallarda r [r] samiti titrək səs kimi izah olunub. Bunun köhnəlmiş ifadə olduğunu düşünürük, çünki əsl titrək samiti dil ucunun davamlı titrəməsinə tələb edir. Məsələn, rus dilində P səsi tipli titrək samiti kimi qəbul edilir. Lakin Azərbaycan dilindəki r [r] samitinin tələffüzündə dil ucu davamlı deyil, yalnız bir-iki dəfə titrəyir.

Çinlilər arasında dili titrəməyi bacaran çox deyil, amma dili yuvarlamaq onlar üçün adi və asan bir hərəkətdir. Ona görə çinlilər r [r] samitini retrofleks yaxınlaşma [ɹ] samiti ilə əvəz edirlər. Bundan başqa, l [l] samiti də tez-tez istifadə olunur. Yuvaqda yanaşma-yaxınlaşma üsulu ilə əmələ gəlmiş l[l] samiti r [r] samiti ilə eyni bir artikulyasiya yerində (yuvaq) durur və məhz bu səbəbdən çinlilər üçün r [r] samiti l [l] samiti kimi səslənir.

9. s [s] və z [z] samitlərinə interferensiya

Yuvaqda sürtünmə üsulu ilə əmələ gələn bu iki samit çox dillərdə öz mövqeyinə malikdir. Lakin Çin dilində z [z] samiti yoxdur, ancaq ona yaxın olan qovuşuq [ts] samiti mövcuddur. [ts] samiti də yuvaqda yerləşir və müəyyən qədər sürtünmə xüsusiyyətini göstərir. Məhz bu səbəbdən çinlilər z [z] samitini tələffüz edərkən [ts] samiti eşidilə bilər. Yenə qeyd edək ki, burada nəfəssiz [ts] ilə cingiltili z [z] samitini təqlid etməyə işləyir.

Deməli, Azərbaycan dilindəki və Çin dilindəki s [s] samiti tamamilə eynidir və çinlilər tələffüz edərkən heç çətinliklə rastlaşmır. Ona görə də bu zaman fonetik interferensiya müşahidə olunmur.

10. f [f], v [v] samitlərinə interferensiya

f [f] və v [v] dodaq-diş, sürtünmə samitləridir, biri kar, biri isə cingiltili hesab olunur. f [f] samitinin tələffüzündə fəal iştirak edən alt dodaq yuxarı dişlərə doğru istiqamətlənərək alt ön dişlərin üstünü örtür, üst ön dişlər aşağı enərək alt dişlərin üstünü ötrə alt dodağa toxunma vəziyyətində olur və bunların arasında cığır yaranır. Qeyri-gərgin vəziyyətdə olan səs tellərinin iştirakı ilə səsə çevrilmiş hava axını həmin cığırdan süzülərək keçib üst dodağa toxunduqda güclü küy yaranır və həmin küy f [f] samitini formalaşdırır. v [v] samiti f [f] samitindən əsasən cingiltili olması ilə fərqlənir.

Çin dilində f [f] samiti var, amma v [v] samiti yoxdur. Demək olar ki, f [f] samitini çinlilər rahat və asan bir səs müəyyənəndirirlər. Amma v [v] samitini tələffüz etmək üçün çinlilər [v] və ya [w] səsindən istifadə edirlər. [v] dodaq-diş, [w] dodaq-yumşaqda formalaşır, yəni artikulyasiya yerlərinə görə bu iki samit v [v] samitinə yaxın yerləşir. Lakin artikulyasiya üsullarına görə onlar sürtünmə deyil, yaxşılaşma ilə əmələ gəlir. Məhz buna görə də fonetik interferensiya olur. Maraqlısı budur ki, çox dillərlə fərqli olaraq, Azərbaycan dilində [w] samiti yoxdur. Bu səbəbdən azərbaycanlılar [w] samitini tələffüz edərkən [v] samitindən istifadə edirlər.

11. p [p^h] və b [b] samitlərinə interferensiya

Dilçilikdə belə bir fikir vardır ki, p [p^h] və b [b] samitləri hər hansı bir dildə mövcuddur. Bəli, artikulyasiya yeri və üsuluna görə qoşadodaq, partlama olan bu iki samit demək olar ki, tələffüz etməyə maneə olmur. Hal budur ki, p [p^h] samitini çinlilər düzgün tələffüz edirlər, çünki bu samit Çin dilində də var. Lakin yuxarıda müzakirə etdiyimiz kimi, Çin dilində partlama olan bütün samitlər cingiltili deyil, buna görə b [b] samitini çinlilər nəfəssiz p [p] samiti ilə əvəz edirlər.

12. t [t^h] və d [d] samitlərinə interferensiya

t [t^h] və d [d] samitləri yuvaqda partlama üsulu ilə əmələ gəlir. Çin dilində bütün partlama samitlərinin cingiltili olmadığına görə d [d] samitini tələffüz edərkən çinlilər nəfəssiz [t] samitini tətbiq edirlər və fonetik interferensiya bu zaman yaranır. t [t^h] samitinə heçə bir interferensiya müşahidə olunmur.

13. k' [k^h] və q [g] samitlərinə interferensiya

Müasir Azərbaycan ədəbi dilində ən az işlənən samitlərdən biri də kar, nəfəsli, yumşaq damaq, partlama olan k' [k^h] səsidir. k' [k^h] samitini tələffüz edərkən, dilin arxa hissəsi arxaya doğru çəkilir və beləliklə, geri sıxılmış olan dil arxası yumşaq

damağın ön hissəsi ilə kipləşir, dil ucu isə ön alt dişlərin yuvağına söykənmiş halda olur. Məhz belə şəraitdə udlaq boşluğundan ağız boşluğuna keçmiş səs axını kipləşmiş üzvləri aralayıb azacıq patıltı – küy halında süzülərək xaricə çıxdıqda k' [k^h] samiti tam halda formalaşır. q [g] samiti isə k' [k^h] samitinin cingiltili qarşılığı kimi sayılır, yəni tələffüzündə səs telləri gərginləşir. Lakin əslində belə ifadə tam düzgün deyil, çünki k' [k^h] samiti kar olduğundan başqa nəfəslidir, q [g] samiti isə nəfəssizdir.

Partlama samitlərinə gəldikdə vəziyyət belə olur ki, çinlilər k' [k^h] samitini yaxşı tələffüz edir, halbuki q [g] samitini isə nəfəssiz [k] samiti ilə əvəz edirlər. Məhz bu zaman q [g] samitinə fonetik interferensiya baş verir.

Qeyd etmək lazımdır ki, k' [k^h] samiti Çin dilində mövcuddursa da, çinlilər bəzi hallar da bu samitni damaqlandıraraq və nəticədə [t^h] samitini tələffüz edirlər.

14. l [l], m [m] və n [n] samitlərinə interferensiya

Sonor samitlərə aid olan bu 3 samit həm Azərbaycan dilində, həm də Çin dilində var. l [l] yuvaq, yanaşma-yaxınlaşma, m [m] qoşadodaq, burun, n [n] yuvaq, burun samitidir. Müasir Azərbaycan dilinin orfoepiya normalarına [8] görə, l [l] samiti bəzi hallarda [n, d, r] kimi tələffüz olunur. Bunu belə izah edək: artikulyasiya yerinə görə [d, n, l, r] samitlərinin hamısı yuvaqda yerləşir, ona görə nitq zamanı l [l] samitinin [d, n, r] fonem vairantları eşidilir. Amma müasir Çin ədəbi dilində l [l] samitinin heç bir fonem variantı yoxdur, ona görə çinlilər l [l] samitini həmişə olduğu kimi tələffüz edirlər.

Bundan başqa, Çin dilində [n] samitinin sərt damaqda olan [ɲ] fonem variantı var. Deməli, [ɲ] səsinin belə şəraitdə yaranır ki, ondan sonra ön qapalı saitlər ([i, y]) işlənir. Bu zaman çinlilər [n] samitini [ɲ] kimi tələffüz edirlər və interferensiya baş verir.

Azərbaycan dilinin saitlərinə interferensiya

Daha əvvəl də danışdığımız kimi, Çin dilində daha çox sait var və o, həm də çoxlu diftonqları ehtiva edir. Bu, çinlilər Azərbaycan saitlərini tələffüz etdikdə daha çox fonetik interferensiyaya səbəb olur. Onlardan ən diqqət çəkənləri aşağıdakılardır:

1. Azərbaycan dilində arxa, açıq, dodaqlanmaya a [ɑ] saitini çinlilər həmişə ön, açıq, dodaqlanmaya [a] samiti kimi tələffüz edirlər.

2. Azərbaycan dilindəki bəzi saitlər Çin dilində də var, amma Çin dilinin müəyyən fonoloji xüsusiyyətinin təsiri ilə bu tək saitləri çinlilər diftonq ilə əvəz edirlər.

Gəlin Azərbaycan dilinin bütün saitlərinə interferensiyanı təhlil edək.

1. ı [ɯ] saitinə interferensiya

Arxa, qapalı, dodaqlanmayan bu sait Çin dilində yoxdur. Çin dilində bu saitə ən yaxın olan saitlərdən ikisi Cədvəl 2-də qalın şrift ilə verilmişdir. Konkret deyək, [ɨ] və [ɤ] səsləri heca yaradan samitdir. Çünki yaxınlaşma üsulu ilə formalaşan samitin tələffüzündə yaxınlaşma mümkünə qədər davam edə bilər. Və səs telləri gərginləşdiyi şəraitində əmələ gələn səs saitin xüsusiyyətinə malikdir, bir heca yaradır. Məhz buna görə də Çin fonetik ədəbiyyatlarında [ɨ] və [ɤ] səsləri sait kimi hesab olunur.

Bu iki səsdən başqa, arxa, yarı-qapalı, dodaqlanmayan [ɣ] saiti də çinlilər tərəfindən istifadə olunur. Ağız boşluğunun açılışına və dilin üfuqi vəziyyətinə görə [u] ilə [ɣ] uzaq deyil, ona görə çinlilərin nitqində bu tipli fonetik interferensiya yaranır.

Bundan başqa, bəzi hallarda çinlilər orta, yarı, dodaqlanmayan [ə] saitini də işləyir. Qeyd etmək lazımdır ki, [ə] saiti Azərbaycan dilində ə hərfinin təmsil etdiyi [æ] səsi eyni deyil.

2. o [o], ö [œ] və ü [y] saitlərinə interferensiya

o [o] saiti arxa, yarı-qapalı, ö [œ] saiti ön, yarı-açıq, ü [y] saiti ön, qapalı, dodaqlanandır. Çin dilində o [o] və ü [y] saitləri var, amma həzi hallarda çinlilər bunları [wo] və [u] kimi tələffüz edirlər. Bunun səbəbi Çin dilinin müəyyən fonoloji xüsusiyyətidir, yəni müəyyən samitlərdən sonra o [o] saitinin əvvəlinə mütləq bir [w] samiti olunsun, bəzi samitlərdən sonra ü [y] samiti [u] samitinə çevrilir.

ö [œ] saitinin Çin dilində olmadığına görə çinlilər bunu tələffüz edərkən, ümumiyyətlə [ue] səsindən istifadə edirlər. Bəzi şəraitlərdə [e, je] saitləri də müşahidə olunur. [ɥ] samiti artikulyasiya yerinə görə dodaq-sərt damaqda yerləşir və məhz buna görə də [e] saiti ilə heca yaratdıqda dodaqlanan saitin xüsusiyyətinə uyğun gəlir. Beləliklə, çinlilər [ue] səsi ilə ö [œ] saitini təqlid edirlər.

3. ə [æ], i [i] və e [e] saitlərinə inferensiya

ə [æ] saiti ön, açığa-yaxın, , i [i] saiti ön, qapalı, e [e] saiti ön, yarı-qapalı, dodaqlanmayandır. Ümumiyyətlə, çinlilər ə [æ] səsini [aɪ] diftonqu ilə əvəz edirlər. [a] açıq, [ɪ] qapalıya-yaxındır, [a]-dan [ɪ]-ya keçərkən ağız getdikcə qapalı olur və ə [æ] saitinin açığa-yaxın vəziyyətinə yaxınlaşır. Bəzi hallarda çinlilər yarı-açıq [e] saiti ilə ə [æ] saitini təqlid edirlər.

Əksər hallarda çinlilər i [i] saitini tələffüz etdikdə fonetik interferensiya olmayacaq, çünki bu sait Çin dilində də mövcuddur. Lakin i [i] saiti və [ʒ, s, z] samitləri ilə birləşdirildikdə, çinlilər onu Çin dilinin fonoloji xüsusiyyətlərinə uyğun olaraq [i, ɹ] səsləri kimi tələffüz edəcəklər.

Çin dilində e [e] saiti var, lakin bu sait həmişə [eɪ] tərkibi olan diftonqda öz əksini tapır. Buna görə də çinlilər Azərbaycan dilinin e [e] saitini adətən [eɪ] kimi tələffüz edirlər. İstisnalar burasındadır ki, e [e] saiti ç, c, j [tʃ, dʒ, ʝ] samitlərinə qoşulduqda çinlilər bu saiti ya [e], ya da [je] kimi tələffüz edirlər.

4. a [ɑ] və u [u] saitlərinə interferensiya

Yuxarıda qeyd etdik ki, çinlilər həmişə a [ɑ] saitini [a] saiti ilə əvəz edirlər. Ağız boşluğunun açılışına görə bu iki sait açıqdır, ona görə çinlilərin nitq zamanı belə fonetik interferensiya baş verir.

u [u] saiti arxa, qapalı, dodaqlanandır və Çin dilində də bu sait var. Ancaq yu [ju] hecası olarkən çinlilər bunu [y] kimi tələffüz edirlər və fonetik interferensiya bu zaman meydana çıxır.

Nəticə

Nəticə olaraq qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan və Çin dillərinin səsləri üzərində aparılan tədqiqat onu deməyə əsas verir ki, bu dillərin fonetik sistemində kifayət

qədər fərqli səslər vardır ki, tələffüz zamanı yeni dil öyrənənlərin nitqində normadan kənar çıxma ilə nəticələnir. Bu səslərin öyrənilməsi gələcəkdə Çin dilini öyrənən azərbaycanlılara və əksinə Azərbaycan dilini öyrənən çinlilərə kömək ola bilər. Məlumdur ki, interferensiya hadisəsi dil bilikləri dərinləşdikcə azalır. Bu səbəbdən də hər iki dildə interferensiya hallarının öyrənilməsi gələcəkdə bu halların təkrarlanmasının qarşısını alır.

Əlavə

Cədvəl 1 Azərbaycan dilinin samitləri

Artikulyasiya üsulu	Artikulyasiya yeri							
	Qoşadodaq	Dodaq-diş	Diş	Yuvaq	Yuvaq arxası	Sərt damaq	Yumşaq damaq	Qırtlaq
Partlama	p b [pʰ] [b]			t d [tʰ] [d]		k g [c] [ɟ]	k' q [kʰ] [g]	
Burun	m [m]			n [n]				
Taqıldatma				r [r]				
Sürtünmə		f v [f] [v]		s z [s] [z]	ş j [ʃ] [ʒ]	x' ç [ç]	x ğ [x] [ɣ]	h [h]
Partlama-sürtünmə					ç c [tʃ] [dʒ]			
Yaxınlaşma						y [j]		
Yananşma-yaxınlaşma				l [l]				

Cədvəl 2 Çin dilinin samitləri

Qeyd: Qalın şriftlə verilən ([ɭ], [ɹ]) heca yarada bilən samitlərdir və ümumiyyətlə Çin dilində sait kimi sayılır.

Artikulyasiya üsulu	Artikulyasiya yeri										
	Qoşadodaq	Dodaq-dış	Dodaq-yumşaq damaq	Dış	Yuvaq	Yuvaq arxası	Retrofleks	Yuvaq-damaq	Dodaq-sərt damaq	Sərt damaq	Yumşaq damaq
Partlama	[pʰ] [p]				[tʰ] [t]						[kʰ] [k]
Burun	[m]				[n]					[ŋ]	[ŋ]
Sürtünmə		[f]			[s]		[ʃ]	[ç]			[x]
Partlama-sürtünmə					[tʰ] [t]		[tʃʰ] [tʃ]	[tɕʰ] [tɕ]			
Yaxınlaşma		[ʋ]	[w]		[ɭ]		[ɻ] [ɻ]		[ɥ]	[j]	
Yanaşma-yaxınlaşma					[l]						

Cədvəl 3 Azərbaycan dilinin saitləri

	Ön	Orta	Arxa
Qapalı	i ü [i] [y]		ı u [ɯ] [u]
Yarı-qapalı	e [e]		o [o]
Yarı-açıq		ö [œ]	
Acığa-yaxın	ə [æ]		
Açıq			a [ɑ]

Cədvəl 4 Çin dilinin saitləri

	Ön	Önə- yaxın	Orta	Arxaya- yaxın	Arxa
Qapalı	[i] [y]				[u]
Qapalıya- yaxın		[ɪ]		[ʊ]	
Yarı-qapalı	[e]				[ɤ] [o]
Yarı			[ə] [ɐ]		
Yarı-açıq	[ɛ]				
Açığa-yaxın	[æ]				
Açıq	[a]				[ɑ]

Ədəbiyyat

1. Лингвистический энциклопедический словарь. М.: Советская энциклопедия, 1990, 685 с.
2. Mede, E., tural, C., Ayaz, D., Çalışır, K., Akın, Ş., (2014). The Effect Of Language Transfer in Turkish EFL Learners:. *ELT Research Journal* 3(2).
3. Pathan, M. M., Al dersi, Z. E., & Alsout, E. A. (2014). Speaking in their Language: An Overview of Major Difficulties Faced by the Libyan EFL Learners in Speaking Skill. *International Journal of English Language & Translation Studies*, p.96-105, s.100]
4. Afad Qurbanov. Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I cild (2 cildə). Bakı, 2019. 464 səh.
5. Əbdüləzəl Dəmirçizadə. Müasir Azərbaycan dili. I hissə. Fonetika, orfoepiya, orfoqrafiya. Bakı, “Şərq-Qərb”, 2007. 256 səh.
6. Buludxan Xəlilov. Müasir Azərbaycan dili: fonetika, yazı, əlifba, qrafika, orfoqrafiya, orfoepiya. Bakı, “Bakı Çap Evi” nəşriyyatı, 2013. 310 səh.
7. Crystal David. *A Dictionary of Linguistics and Phonetics* (4th Edition) [Tərcüməçi: Şen Ciasüən]. Pekin, “Commercial Press”, 2000. 441 səh.
8. Azərbaycan dilinin orfoepiya normaları (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2021-ci il 18 iyun tarixli 175 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
9. https://az.wikipedia.org/wiki/Beyn%C9%99lxalq_fonetik_%C9%99lifba
10. <https://www.internationalphoneticassociation.org/>

Siyuan Wang

ƏCNƏBİLƏRİN NİTQINDƏ FONETİK İNTERFERENSIYA (AZƏRBAYCAN VƏ ÇİN DİLLƏRİ MATERİALLARI ƏSASINDA) XÜLASƏ

Son illər Azərbaycan və Çin arasında iqtisadi və siyasi əlaqələr artmaqdadır. Xüsusən də azərbaycanlı tələbələrin Çinə və əksinə çinli tələbələrin Azərbaycan universitetlərinə artan marağı ölkələr arasındakı mədəni əlaqələrin də artmasına gətirib çıxarmışdır. Bu səbəbdən də Çin dilinə dünyada artan maraq azərbaycanlılar arasında da durmadan artmaqdadır. Çin dili mərkəzlərində xeyli insan bu dili öyrənir. Çində də artıq Azərbaycan dilinə marağın artması fonunda Azərbaycan dilinin tədrisi ilə bağlı xeyli iş görülmüş, Pekin Xarici Dillər Universitetində Azərbaycan dili ixtisası açılmışdır. Bütün bu deyilənlər hər iki ölkədə dillərin öyrənilməsinə artan maraq fonunda interferensiya hadisəsinə marağı artırır. Məlum olduğu kimi, interferensiya ikinci dilin öyrənilməsi zamanı doğma dilin öyrənilən ikinci dildə yaratdığı normadan kənaraçixma halları kimi xarakterizə edilir. Məhz interferensiya yeni dili öyrənilməsi zamanı ən çox problem yaradan hal kimi təqdim edilir. Bu mənada, Çin dilini öyrənən azərbaycanlıların və əksinə Azərbaycan dilini öyrənən çinlilərin nitqində baş verən normadan kənaraçixma hallarını öyrənmək mühüm əhəmiyyət kəsb edir. Məqalədə hər iki dilin fonetik materialları əsasında dilin fonetik səviyyəsində baş verən interferensiya hallarının səbəbləri araşdırılmışdır.

Siyuan Wang

**PHONETIC INTERFERENCE IN THE SPEECH OF FOREIGNERS (BASED
ON THE MATERIALS OF THE AZERBAIJANI AND CHINESE
LANGUAGES)**

Summary

China and Azerbaijan have been interacting more on the political and economic fronts in recent years. Cultural relationships between the two countries have specifically increased as a result of the rising interest of Azerbaijani students in China and, conversely, the growing interest of Chinese students in Azerbaijani universities. Because of this, Azerbaijanis are likewise becoming more and more interested in Chinese language learning globally. This language is taught to a lot of individuals at Chinese language centers. Azerbaijani language instruction has received a lot of attention due to the growing interest in the language in China; Beijing Foreign Studies University has established an Azerbaijani language specialty. With the increased interest in learning languages in both nations, all of this heightens interest in the phenomena of interference. As is well known, interference is characterized as deviations from the normal while acquiring a second language. The scenario that presents the greatest challenge while learning a new language is interference. In this sense, it is important to study the deviations from the norm that occur in the speech of Azerbaijanis learning Chinese and, conversely, Chinese learning Azerbaijani. In the article, based on the phonetic materials of both languages, the causes of interference at the phonetic level are investigated.

Rəyçi: filologiya üzrə fəlsəfə doktoru, dosent Rasim Heydərov

NƏTİCƏ

Çin dilində antroponim və toponimlərin Azərbaycan dilinə transliterasiyasının tələbatını daha yaxşı ödəmək üçün 5 qayda irəli sürərək bunun əsasında Çin dilinin “ilk” və “son”ları üçün transliterasiya cədvəli tərtib etmişik. Düşünürük ki, bu qaydalar toplusu həm Çin, həm də Azərbaycan dilinin xüsusiyyətlərini nəzərə alır, dəqiqdir, oxumaq, yazmaq və öyrənmək asandır. Çin dilində olan antroponim və toponimlərin transliterasiyası, eyni zamanda, tələffüzü üçün irəli sürülən təkliflərin Azərbaycan mətbuatı, kütləvi informasiya vasitələri üçün müstəsna xidmətləri olacağına inanırıq.

Nəticə olaraq qeyd edilməlidir ki, Azərbaycan və Çin dillərinin səsləri üzərində aparılan tədqiqat onu deməyə əsas verir ki, bu dillərin fonetik sistemində kifayət qədər fərqli səslər vardır ki, tələffüz zamanı yeni dil öyrənənlərin nitqində normadan kənar çıxma ilə nəticələnir. Bu səslərin öyrənilməsi gələcəkdə Çin dilini öyrənən azərbaycanlılara və əksinə Azərbaycan dilini öyrənən çinlilərə kömək ola bilər. Məlumdur ki, interferensiya hadisəsi dil bilikləri dərinləşdikcə azalır. Bu səbəbdən də hər iki dildə interferensiya hallarının öyrənilməsi gələcəkdə bu halların təkrarlanmasının qarşısını alır.

TÖHFƏ

Biz öz tədqiqatımızda hər iki dilin materialları əsasında normadan kənarçıxma hallarını araşdırmış, eyni zamanda bu halların aradan qaldırılması baxımından transliterasiya sistemlərinin hazırlanması üçün ilkin cədvəllər hazırlamışıq. Ümid edirik ki, apardığımız tədqiqat gələcək işlər üçün zəmin rolunu oynayacaq və gələcəkdə bu cür norma pozuntularının qarşısı alınacaq.

Hazırkı tezisın mövzusu da məhz bu istiqamətdə aparılan tədqiqatlarla bağlıdır. Tezisın mövzusu “Dildə interferensiya hadisəsi (Azərbaycan və Çin dillərinin materialları əsasında)” adlanır. Mövzunun obyektı Azərbaycan və Çin dilləridir.

Tədqiqatımızda dilçilikdə bir çox elm adamlarının, o cümlədən, Azərbaycan dilçilərinin bu barədə yazdığı əsərlər araşdırılmış və əldə olunan nəticələr işığında interferensiyayı yaranan səşəblər, Çin və azərbaycanlı tələblərin nitqində yaranan norma pozuntularının aradan qaldırılması yolunda müəyyən təkliflər irəli sürülmüşdür. İfadə etdiyimiz fikirlərdə və aldığımız nəticələrdə tezisdə adlarını sadaladığımız əksər elm adamının izlərini görmək mümkündür. Onların hər biri dili özünəməxsus şəkildə izah etmişdir və hər bir izahın üstün və çatışmayan tərəfləri var. Məqsədımız bu üstün fikirləri dəyərləndirmək və tədqiqat pretmetimizlə bağlı daha obyektiv fikirlər əldə etməkdir.

TÖVSIYƏ

Hesab edirik ki, fonetik interferensiyanın tədqiqi üçün gələcəkdə iki yol getməlidir. Birincisi, eksperimental fonetikanın sehrli silahı və elmi tədqiqatlar üçün mühüm alət olan iki dilin fonologiyasını təhlil etmək üçün nitq təhlili proqramlarından istifadə etmək lazımdır; ikincisi, transliterasiya qaydaları baxımından iki ölkənin rəsmi idarələrinin birgə səylərini tələb edir. Axı, bizim tədqiqat nəticələrimiz yalnız təkliflərdir və onların həyata keçirilməsi dil işi institutlarının təşviqi və tənzimlənməsindən ayrılmazdır. İnanırıq ki, Çin-Azərbaycan münasibətlərinin sürətli və davamlı inkişafı fonunda hər iki ölkənin alimləri eksperimental fonetika və fonetik interferensiya istiqamətində daha çox nailiyyətlər əldə edə biləcəklər. Biz də sözügəndən yolla irəli addımlayacağıq.

İSTİFADƏ EDİLMİŞ ƏDƏBİYYAT

1. Axundova G. (2022). *Azərbaycan Respublikasının ərazi vahidlərinin adları rus dilində*. Bakı: Zərdabi Nəşriyyatı.
2. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. (2021). *Azərbaycan dilinin orfoepiya normaları* (Azərbaycan Respublikası Nazirlər Kabinetinin 2021-ci il 18 iyun tarixli 175 nömrəli Qərarı ilə təsdiq edilmişdir).
3. Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası Nəsimi adına Dilçilik İnstitutu. (2021). *Azərbaycan dilinin orfoqrafiya lüğəti (7-ci nəşr)*. Bakı: Elm.
4. Dəmirçizadə Ə. (2007). *Müasir Azərbaycan dili. I hissə. Fonetika, orfoepiya, orfoqrafiya*. Bakı: “Şərq-Qərb”.
5. Xəlilov B. (2013). *Müasir Azərbaycan dili: fonetika, yazı, əlifba, qrafika, orfoqrafiya, orfoepiya*. Bakı: “Bakı Çap Evi” nəşriyyatı.
6. Qurbanov A. (2019). *Müasir Azərbaycan ədəbi dili. I cild (2 cilddə)*, Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
7. Qurbanov A. (2019a). *Ümumi Dilçilik. I cild (3 cilddə)*, Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
8. Qurbanov A. (2019b). *Ümumi Dilçilik. II cild (3 cilddə)*, Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
9. Qurbanov A. (2019c). *Ümumi Dilçilik. III cild (3 cilddə)*, Bakı: Azərbaycan Milli Elmlər Akademiyası.
10. Tahirov İ. (2022). *Azərbaycan Respublikasının ərazi vahidlərinin adları ingilis dilində*. Bakı: Zərdabi Nəşriyyatı.
11. Mede E., Tural C., Ayaz D., Çalısır K., Akın, Ş. (2014). The Effect Of Language Transfer in Turkish EFL Learners. *ELT Research Journal* 3(2).
12. Pathan M.M., Al dersi, Z.E., Alsout E.A. (2014). Speaking in their Language: An Overview of Major Difficulties Faced by the Libyan EFL Learners in Speaking Skill. *International Journal of English Language & Translation Studies*, p.96-105, s.100
13. Cou Y (Zhōu Yōuguāng). (1958). Hanyu Pinyin Sxeminin mübahisəli problemləri və onun qənaətbəxş həlləri (Hànyǔ Pīnyīn Fāng’àn De Zhēnglùn Wèntí Jí Qí Yuánmǎn Jiějué). *Çin Filologiyası (Zhōngguó Yǔwén)*. №4. Pekin, səh.172–178.
14. Crystal D. (2000). *A Dictionary of Linguistics and Phonetics (4th Edition) [Tərcüməçi: Şen Ciasüən]*. Pekin, The Commercial Press.
15. Huan B (Huáng Bóróng), Liao S (Liào Xùdōng). (2017). *Müasir Çin dili (6-cı nəşr)*.

- Xiàndài Hànyǔ (zēngdìng 6 bǎn)*, Pekin: Higher Education Press.
16. Li S (Lǐ Xuéjūn). (2018). *İngiliscə Şəxsi Adlarının Tərcümə Kitabçası (5-ci nəşr)*. *Yīngyǔ Xīngmíng Yīmíng Shǒucè (dì-5 bǎn)*, Pekin: The Commercial Press.
 17. Lü Ş (Lǚ Shūxiāng). (2016). *Müasir Çin dili lüğəti (7-ci nəşr)*. *Xiàndài Hànyǔ Cídiǎn (dì-7 bǎn)*, Pekin: The Commercial Press.
 18. Standardization Administration Of The P.R.C. (2008). *Transformation guidelines of geographical names from foreign languages into Chinese—English*, Beijing: Standards Press of China,.
 19. Лингвистический энциклопедический словарь. (1990). М.: *Советская энциклопедия*, 685 с.
 20. (2013). *Azərbaycan dilinin qloballaşma şəraitində zamanın tələblərinə uyğun istifadəsinə və ölkədə dilçiliyin inkişafına dair Dövlət Proqramı*. Azərbaycan Respublikasının Prezidenti İlham Əliyev. <https://president.az/az/articles/view/7744>
 21. (2021). *Güclü yağışlar səbəbindən Pekində 370-dən çox aviareys ləğv edilib*. AZƏRTAC. <https://azertag.az/xeber/1834129>
 22. (2023). *Pekində son 45 ilin ən güclü şaxtaları qeydə alınıb*. AZƏRTAC. <https://azertag.az/xeber/2459030>
 23. Cəfərov Ş. (2022) *Çində restorandakı yanğında 17 nəfər ölüb*. AZƏRTAC. <https://azertag.az/xeber/2311040>
 24. Cəfərov Ş. (2022). *Çində karantin tədbirləri bir qədər yumşaldılıb*. AZƏRTAC. <https://azertag.az/xeber/2393009>
 25. Cəfərov Ş. (2022). *Çində may ayından bəri COVID-19 virusu ilə bağlı ilk ölüm halı qeydə alınıb*. AZƏRTAC. <https://azertag.az/xeber/2380685>
 26. Cəfərov Ş. (2022). *Çinin sabiq lideri Jian Jemin dəfn edilib*. AZƏRTAC. <https://azertag.az/xeber/2397554>
 27. Beijing. (2024, February 16). In *Wikipedia*. <https://en.wikipedia.org/w/index.php?title=Beijing&oldid=1206916275>
 28. Hànyǔ Pīnyīn. (2024, February 16). In *Wikipedia*. <https://zh.wikipedia.org/w/index.php?title=%E6%B1%89%E8%AF%AD%E6%8B%BC%E9%9F%B3&oldid=80880485>
 29. https://az.wikipedia.org/wiki/Beyn%C9%99lxalq_fonetik_%C9%99lifba
 30. <https://www.internationalphoneticassociation.org/>

ƏLAVƏLƏR

Cədvəl 1 Azərbaycan dilinin samitləri

Artikulyasiya üsulu	Artikulyasiya yeri							
	Qoşadodaq	Dodaq-diş	Diş	Yuvaq	Yuvaq arxası	Sərt damaq	Yumşaq damaq	Qırtlaq
Partlama	p b [p ^h] [b]			t d [t ^h] [d]		k g [c] [ɟ]	k' q [k ^h] [g]	
Burun	m [m]			n [n]				
Taqıldatma				r [r]				
Sürtünmə		f v [f] [v]		s z [s] [z]	ş j [ʃ] [ʒ]	x' [ç]	x ğ [x] [ɣ]	h [h]
Partlama-sürtünmə					ç c [tʃ] [dʒ]			
Yaxınlaşma						y [j]		
Yanaşma-yaxınlaşma				l [l]				

Cədvəl 2 Çin dilinin samitləri

Artikulyasiya üsulu	Artikulyasiya yeri										
	Qoşadodaq	Dodaq-diş	Dodaq-yumşaq damaq	Diş	Yuvaq	Yuvaq arxası	Retrofleks	Yuvaq-damaq	Dodaq-sərt damaq	Sərt damaq	Yumşaq damaq
Partlama	[p ^h] [p]				[t ^h] [t]						[k ^h] [k]
Burun	[m]				[n]					[ŋ]	[ŋ]
Sürtünmə		[f]			[s]		[ʃ]	[ç]			[x]
Partlama-sürtünmə					[ts ^h] [ts]		[tʃ ^h] [tʃ]	[tç ^h] [tç]			
Yaxınlaşma		[v]	[w]		[ɹ]		[ɻ] [ɻ]		[ɰ]	[j]	
Yanaşma-yaxınlaşma					[l]						

Qeyd: Qalın şriftlə verilən ([ɹ], [ɻ]) heca yarada bilən samitlərdir və ümumiyyətlə Çin dilində sait kimi sayılır.

Cədvəl 3 *Azərbaycan dilinin saitləri*

	Ön	Orta	Arxa
Qapalı	i ü [i] [y]		ı u [ɯ] [u]
Yarı-qapalı	e [e]		o [o]
Yarı-açıq	ö [œ]		
Acığa-yaxın	ə [æ]		
Açıq			a [ɑ]

Cədvəl 4 *Çin dilinin saitləri*

	Ön	Önə-yaxın	Orta	Arxaya-yaxın	Arxa
Qapalı	[i] [y]				[u]
Qapalıya-yaxın		[ɪ]		[ʊ]	
Yarı-qapalı	[e]				[ɤ] [o]
Yarı			[ə] [ɚ]		
Yarı-açıq	[ɛ]				
Açığa-yaxın	[æ]				
Açıq	[a]				[ɑ]

Cədvəl 5 *c, ç samitlərinə inferensiya*

ç [tʃ]	[tʃʰ]	[tʃʰ]	[tsʰ]	c [dʒ]	[tʃ]	[tʃ]	[ts]
ça [tʃɑ]	tʃʰɑ	tʃʰɑ	tsʰɑ	ca [dʒɑ]	tʃɑ	tea	tsɑ
ço [tʃo]	tʃʰo	tʃʰo	tsʰo	co [dʒo]	tʃo	teo	tso
çı [tʃu]	tʃʰɣ, tʃʰɰ	–	tsʰɣ, tsʰɰ	cı [dʒu]	tʃɣ, tʃɰ	–	tsɣ, tsɰ
çu [tʃu]	tʃʰu	–	tsʰu	cu [dʒu]	tʃu	–	tsu
çə [tʃæ]	tʃʰaɪ	tʃʰje	tsʰaɪ	cə [dʒæ]	tʃaɪ	tɛje	tsaɪ
çö [tʃœ]	–	tʃʰɥɛ	–	cö [dʒœ]	–	tɛɥɛ	–
çi [tʃi]	–	tʃʰi	–	ci [dʒi]	–	tɛi	–
çü [tʃy]	–	tʃʰy	–	cü [dʒy]	–	tɛy	–
çe [tʃe]	tʃʰeɪ	tʃʰje	tsʰeɪ	ce [dʒe]	tʃeɪ	tɛje	tseɪ

Cədvəl 6 *ş, j samitlərinə inferensiya*

ş [ʃ]	[ʃ]	[ɛ]	j [ʒ]	[ɰ]
şa [ʃɑ]	ʃɑ	–	ja [ʒɑ]	ɰɑ
şo [ʃo]	ʃwo	–	jo [ʒo]	ɰwo
şı [ʃu]	ʃɣ, ʃɰ	–	jı [ʒu]	ɰɣ, ɰɰ
şu [ʃu]	ʃu	–	ju [ʒu]	ɰu
şə [ʃæ]	ʃaɪ	–	jə [ʒæ]	ɰaɪ
şö [ʃœ]	–	ɛɥɛ	jö [ʒœ]	ɰɛ
şi [ʃi]	–	ɛi	ji [ʒi]	ɰi
şü [ʃy]	–	ɛy	jü [ʒy]	ɰu
şe [ʃe]	ʃeɪ	–	je [ʒe]	ɰeɪ

Cədvəl 7 *k, g samitlərinə interferensiya*

k [c]	[kʰ]	[kʰ]	[tʃʰ]	[tʃʰ]	g [ɟ]	[kʰ]	[k]	[tʃ]	[tʃ]
ka [ca]	kʰɑ	kʰɑ	tʃʰɑ	–	ga [ɟɑ]	kʰɑ	ka	tʃɑ	–
ko [co]	kʰo	kʰwo	tʃʰwo	–	go [ɟo]	kʰo	kwo	tʃwo	–
kı [cu]	kʰɣ	kʰɣ	tʃʰɣ	–	gı [ɟu]	kʰɣ	kɣ	tʃɣ	–
ku [cu]	kʰu	kʰu	tʃʰu	–	gu [ɟu]	kʰu	ku	tʃu	–
kə [cæ]	–	kʰaɪ	tʃʰaɪ	–	gə [ɟæ]	–	kaɪ	tʃaɪ	–
kö [cœ]	–	–	–	tʃʰɥɛ	gö [ɟœ]	–	–	–	tɛɥɛ
ki [ci]	–	–	–	tʃʰi	gi [ɟi]	–	–	–	tɛi
kü [cy]	–	–	–	tʃʰy	gü [ɟy]	–	–	–	tɛy
ke [ce]	–	kʰeɪ	tʃʰeɪ	–	ge [ɟe]	–	keɪ	tʃeɪ	–

Cədvəl 8 *x, ğ samitlərinə interferensiya*

x [x]	[x]	[ɛ]	ğ [ɣ]	[x]	[k]	[ɛ]	[tɛ]
xa [xa]	xa	–	ğa [ɣa]	xa	ka	–	–
xo [xo]	xwo	–	ğo [ɣo]	xwo	kwo	–	–
xı [xu]	xɾ	–	ğı [ɣu]	xɾ	kɾ	–	–
xu [xu]	SAME	–	ğu [ɣu]	xu	ku	–	–
xə [xæ]	xaɪ	–	ğə [ɣæ]	xaɪ	kaɪ	–	–
xö [xœ]	–	ɛɸɛ	ğö [ɣœ]	–	–	ɛɸɛ	tɛɸɛ
xi [xi]	–	ɛi	ği [ɣi]	–	–	ɛi	tɛi
xü [xy]	–	ɛy	ğü [ɣy]	–	–	ɛy	tɛy
xe [xe]	xɛɪ	–	ğe [ɣɛ]	xɛɪ	keɪ	–	–

Cədvəl 9 *h samitinə interferensiya (solda)*

Cədvəl 10 *x' samitinə interferensiya (ortada)*

Cədvəl 11 *y samitinə interferensiya (sağda)*

h [h]	[x]	[ɛ]	x' [ç]	[ɛ]	y [j]	[j]
ha [ha]	xa	–	əx' [æç]	aɪɛ	ya [ja]	ja
ho [ho]	xwo	–	öx' [œç]	ɸɛɛ	yo [jo]	SAME
hı [hu]	xɾ	–	ix' [iç]	iɛ	yı [ju]	jə
hu [hu]	xu	–	üx' [yç]	yɛ	yu [ju]	y
hə [hæ]	xaɪ	–			yə [jæ]	jɛ
hö [hœ]	–	ɛɸɛ			yö [jœ]	ɸɛ
hi [hi]	–	ɛi			yi [ji]	i
hü [hy]	–	ɛy			yü [ɸy]	y
he [he]	xɛɪ	–			ye [je]	jɛ

Cədvəl 12 *r samitinə interferensiya (solda)*

Cədvəl 13 *s, z samitlərinə interferensiya (sağda)*

r [r]	[l]	[ɭ]	s [s]	s [s]	z [z]	[ts]
ra [rɑ]	la	ɭa	sa [sɑ]	sa	za [zɑ]	tʰsa
ro [rɔ]	lwo	ɭwo	so [sɔ]	swo	zo [zɔ]	tʰswo
ri [rɯ]	ɭɣ	ɭɣ, ɭɭ	sı [su]	sɣ, sɭ	zı [zu]	tʰsɣ, tʰsɭ
ru [rɯ]	lu	ɭu	su [su]	SAME	zu [zu]	tsu
rə [ræ]	lar	ɭar	sə [sæ]	sar	zə [zæ]	tʰsar
rö [rœ]	lɣe	–	sö [sœ]	sɛ	zö [zœ]	tʰsɛ
ri [ri]	li	–	si [si]	sɭ	zi [zi]	tʰsɭ
rü [ry]	ly	–	sü [sy]	su	zü [zy]	tsu
re [re]	ler	ɭer	se [se]	ser	ze [ze]	tʰser

Cədvəl 14 *f, v samitlərinə interferensiya (solda)*

f [v]	[f]	v [v]	[v]	[w]	p [pʰ]	[pʰ]	b [b]	[p]
fa [fɑ]	fa	va [vɑ]	vɑ	wa	pa [pʰɑ]	pʰɑ	ba [bɑ]	pa
fo [fɔ]	SAME	vo [vɔ]	vɔ	wo	po [pʰɔ]	SAME	bo [bɔ]	po
fi [fɯ]	fə	vı [vɯ]	və	wə	pı [pʰɯ]	pʰə	bı [bɯ]	pə
fu [fɯ]	SAME	vu [vɯ]	vɯ	wu	pu [pʰɯ]	SAME	bu [bɯ]	pu
fə [fæ]	far	və [væ]	var	war	pə [pʰæ]	pʰar	bə [bæ]	par
fö [fœ]	fɛ	vö [vœ]	vɛ	wɛ	pö [pʰœ]	pʰjɛ	bö [bœ]	pjɛ
fi [fi]	fi	vi [vi]	vi	wi	pi [pʰi]	SAME	bi [bi]	pi
fü [fy]	fu	vü [vy]	vɯ	wu	pü [pʰy]	pʰu	bü [by]	pu
fe [fe]	fer	ve [ve]	ver	wer	pe [pʰe]	pʰer	be [be]	per

Cədvəl 15 *p, b samitlərinə interferensiya (sağda)*

Cədvəl 16 *t, d samitlərinə interferensiya*

t [tʰ]	[tʰ]	d [d]	[t]
ta [tʰɑ]	tʰɑ	da [dɑ]	ta
to [tʰɔ]	tʰwo	do [dɔ]	two
tı [tʰɯ]	tʰɣ	dı [dɯ]	tɣ
tu [tʰɯ]	SAME	du [dɯ]	tu
tə [tʰæ]	tʰar	də [dæ]	tar
tö [tʰœ]	tʰjɛ	dö [dœ]	tjɛ
ti [tʰi]	SAME	di [di]	ti
tü [tʰy]	tʰu	dü [dy]	tu
te [tʰe]	tʰer	de [de]	ter

Cədvəl 17 *k', q samitlərinə interferensiya*

k' [kʰ]	[kʰ]	[tɕʰ]	q [g]	[k]	[tɕ]
k'a [kʰɑ]	SAME	–	qa [gɑ]	ka	–
k'o [kʰo]	kʰwo	–	qo [go]	kwo	–
k'ı [kʰɯ]	kʰɣ	–	qı [gɯ]	kɣ	–
k'u [kʰu]	SAME	–	qu [gu]	ku	–
k'ə [kʰæ]	kʰaɪ	–	qə [gæ]	kaɪ	–
k'ö [kʰœ]	–	tɕʰɥɛ	qö [gœ]	–	tɕɥɛ
k'i [kʰi]	–	tɕʰi	qi [gi]	–	tɕi
k'ü [kʰy]	–	tɕʰy	qü [gy]	–	tɕy
k'e [kʰe]	kʰeɪ	–	qe [ge]	keɪ	–

Cədvəl 18 *l, n, m samitlərinə interferensiya*

l [l]	[l]	n [n]	[n]	[ɲ]	m [m]	[m]
la [la]	la	na [na]	la	–	ma [ma]	ma
lo [lo]	lwo	no [no]	nwo	–	mo [mo]	SAME
lı [lu]	ɫɣ	nı [nu]	nɣ	–	mı [mu]	mə
lu [lu]	SAME	nu [nu]	SAME	–	mu [mu]	SAME
lə [lə]	laɪ	nə [næ]	naɪ	–	mə [mæ]	maɪ
lö [lœ]	ɫɥɛ	nö [nœ]	–	ɲɥɛ	mö [mœ]	mɥɛ
li [li]	SAME	ni [ni]	–	ɲi	mi [mi]	SAME
lü [ly]	SAME	nü [ny]	–	ɲy	mü [my]	mu
le [le]	leɪ	ne [le]	neɪ	–	me [me]	meɪ

Cədvəl 19 *ı* saitinə *interferensiya*

ı [w]	[ɣ]	[ɟ]	[ɹ]	[ə]
çı [tʃw]	tɕʰɣ, tsʰɣ	tɕʰɟ	tsʰɹ	–
cı [dʒw]	tɕɣ, tsɣ	tɕɟ	tsɹ	–
sı [sw]	sɣ	–	sɹ	–
zı [zw]	tsɣ	–	tsɹ	–
şı [ʃw]	ʃɣ	ʃɟ	–	–
jı [ʒw]	ʒɣ	ʒɟ	–	–
rı [rw]	ɮɣ, ɹɣ	ɹɟ	–	–
kı [cw]	kʰɣ, kʰɣ, tɕʰɣ	–	–	–
gə [ɟw]	kʰɣ, kɣ, tɕɣ	–	–	–
yı [jw]	–	–	–	jə
fı [fw]	–	–	–	fə
vı [vw]	–	–	–	və, wə
bı [bw]	–	–	–	pə
pı [pʰw]	–	–	–	pʰə
mı [mw]	–	–	–	mə
Qalan 10-u	+	–	–	–

Cədvəl 20 *o, ö, ü* saitlərinə *interferensiya*

o [o]	[o]	[wo]	ö [œ]	[ɛ]	[jɛ]	[qɛ]	ü [y]	[u]	[y]
bo [bo]	po	–	jö [ʒœ]	ɹɛ	–	–	jü [ʒy]	ɹu	–
po [pʰo]	pʰo	–	sö [sœ]	sɛ	–	–	sü [sy]	su	–
mo [mo]	mo	–	zö [zœ]	tɕɛ	–	–	zü [zy]	tsu	–
yo [jo]	jo	–	fö [fœ]	fɛ	–	–	fü [fy]	fu	–
ço [tʃo]	tɕʰo, tɕʰo, tsʰ	–	vö [vœ]	vɛ, wɛ	–	–	vü [vy]	vu, wu	–
co [dʒo]	tɕo, teo, tɕo	–	dö [dœ]	–	tʃɛ	–	pü [pʰy]	pʰu	–
fo [fo]	fo	–	tö [tʰœ]	–	tʰɛ	–	bü [by]	pu	–
vo [vo]	vo, wo	–	bö [bœ]	–	pʃɛ	–	tü [tʰy]	tʰu	–
ko [co]	kʰio	tʰwo, tɕʰwo	pö [pʰœ]	–	pʰɛ	–	dü [dy]	tu	–
go [jo]	kʰio	kwo, tɕwo	mö [mœ]	–	mɛ	–	mü [my]	mu	–
Qalan 15-i	–	+	Qalan 15-i	–	–	+	Qalan 15-i	–	+

Cədvəl 21 ə, i, e saitlərinə inferensiya

ə [æ]	[ɛ]	[jɛ]	[aɪ]	i [i]	[ɪ]	[ɪ]	[i]	e [e]	[ɛ]	[jɛ]	[eɪ]
yə [jæ]	jɛ	–	–	ji [ʒi]	ɪ	–	–	ye [je]	jɛ	–	–
çə [tʃæ]	–	tɛ ^h jɛ	tɕ ^h aɪ, ts ^h aɪ	si [si]	–	sɪ	–	çe [tʃe]	–	tɛ ^h jɛ	tɕ ^h eɪ, ts ^h eɪ
cə [dʒæ]	–	tɛjɛ	tɕaɪ, tsɑɪ	zi [zi]	–	tsɪ	–	ce [dʒe]	–	tɛjɛ	tɕeɪ, tseɪ
Qalan 22-i	–	–	+	Qalan 22-i	–	–	+	Qalan 22-i	–	–	+

Cədvəl 22 a, u saitlərinə interferensiya

a [a]	[a]	u [u]	[y]	[u]
Bütün 25 samit	+	yu [ju]	y	–
		Qalan 24-ü	–	+

Cədvəl 1–4, ingilis dilində

Manner of articulation	Place of articulation							
	Bilabial	Labiodental	Dental	Alveolar	Postalveolar	Palatal	Velar	Glottal
Plosive	p b [p ^h] [b]			t d [t ^h] [d]		k g [c] [ɟ]	k' q [k ^h] [g]	
Nasal	m [m]			n [n]				
Tap				r [r]				
Fricative		f v [f] [v]		s z [s] [z]	ʃ ʒ [ʃ] [ʒ]	x' [ç]	x ɣ [x] [ɣ]	h [h]
Affricative					ç c [tʃ] [dʒ]			
Approximant						y [j]		
Lateral approximant				l [l]				

Manner of articulation	Place of articulation										
	Bilabial	Labiodental	Labial-velar	Dental	Alveolar	Postalveolar	Retroflex	Alveolo-palatal	Labial-palatal	Palatal	Velar
Plosive	[p ^h] [p]				[t ^h] [t]						[k ^h] [k]
Nasal	[m]				[n]					[ɲ]	[ŋ]
Fricative		[f]			[s]		[ʂ]	[ç]			[x]
Affricative					[tʃ ^h] [tʃ]		[tʂ ^h] [tʂ]	[tʃç ^h] [tʃç]			
Approximant		[v]	[w]		[ɹ]		[ɻ] [ɻ]		[ɥ]	[j]	
Lateral approximant					[l]						

	Front	Central	Back
Close	i ü [i] [y]		ɪ u [ʊ] [u]
Close-mid	e [e]		o [o]
Open-mid	ø [œ]		
Near-open	æ [æ]		
Open			a [a]

	Front	Near-front	Central	Near-back	Back
Close	[i] [y]				[u]
Near-close		[ɪ]		[ʊ]	
Close-mid	[e]				[ɤ] [o]
Mid			[ə] [ɘ]		
Open-mid	[ɛ]				
Near-open	[æ]				
Open	[a]				[ɑ]

Cədvəl 1–4, türk dilində

Ekleməle biçimi	Ekleməle yeri							
	Çift- dudaksıl	Dışsil- dudaksıl	Dışsil	Dış-yuvasil	Artdış- yuvasil	Damaksıl	Art- damaksıl	Gırtlaksıl
Patlamalı	p b [p ^h] [b]			t d [t ^h] [d]		k g [c] [ɟ]	k' q [k ^h] [g]	
Genizsil	m [m]			n [n]				
Dokunmalı				r [ɾ]				
Sürtünməli		f v [f] [v]		s z [s] [z]	ş j [ʃ] [ʒ]	x' [ç]	x ğ [x] [ɣ]	h [h]
Patlamalı sürtünməli					ç c [tʃ] [dʒ]			
Sürtünməsiz						y [j]		
Yan- sürtünməsiz				l [l]				

Ekleməle biçimi	Ekleməle yeri										
	Çift- dudaksıl	Dışsil- dudaksıl	Dudaksıl- artdamaksıl	Dışsil	Dış-yuvasil	Artdış- yuvasil	Üst- damaksıl	Dışyuvasil- damaksıl	Dudaksıl- damaksıl	Damaksıl	Art- damaksıl
Patlamalı	[p ^h] [p]				[t ^h] [t]						[k ^h] [k]
Genizsil	[m]				[n]					[ŋ]	[ŋ]
Sürtünməli		[f]			[s]		[ʃ]	[ç]			[x]
Patlamalı sürtünməli					[tʃ ^h] [tʃ]		[tʃ ^h] [tʃ]	[tɕ ^h] [tɕ]			
Sürtünməsiz		[v]	[w]		[ɹ]		[ɹ] [ɹ]		[ɹ]	[j]	
Yan- sürtünməsiz					[l]						

	Ön	Orta	Arka
Kapalı	i ü [i] [y]		ı u [u] [u]
Yarı-kapalı	e [e]		o [o]
Yarı-açık	ö [œ]		
Açığa-yakın	ə [æ]		
Açık			a [a]

	Ön	Öne yakın	Orta	Arkaya yakın	Arka
Kapalı	[i] [y]				[u]
Kapalıya yakın		[i]		[o]	
Yarı kapalı	[e]				[ɤ] [o]
Yarı			[ə] [ø]		
Yarı-açık	[ɛ]				
Açığa-yakın	[æ]				
Açık	[a]				[ɑ]